

Dunja BROZOVIĆ RONČEVIĆ
Zavod za lingvistička istraživanja HAZU
Ante Kovačića 5, HR-10000 Zagreb

HIDRONIMI S MOTIVOM VRELIŠTA NA POVIJESNOM HRVATSKOM JEZIČNOM PODRUČJU

Imena vrela na hrvatskom području kao i nazivlje za obilježavanje te skupine zemljopisnih objekata predstavlja jednu od najzanimljivijih cjelina unutar hrvatske toponomastike. U toj se semantičkoj skupini iskazuju bogate mogućnosti motivacijskih poticaja imenovanja koje se očituju u velikoj leksičkoj raznolikosti i specifičnoj arealnoj rasprostranjenosti pojavljivanja pojedinih apelativa i od njih tvorenih imena. Hrvatsko nazivlje u sebi objedinjuje ne samo slavensko jezično naslijeđe već i supstratne i adstratne leksičke nanose, osobito na rubnim hrvatskim područjima. Jedinstveni položaj unutar skupine slavenskih jezika odražava se i u činjenici da samo hrvatski jezik bilježi i nekolicinu naziva kojima se označavaju podmorska vrela, od kojih su neki nastali kao jezične prilagodbe primarno aloglotskih leksema. U radu se obrađuje preko 80 temeljnih vodnih imenica i njihovih izvedenica kojima se obilježavaju vrelišta, daju se osnovna etimoška tumačenja i analizira distribucija njihovih hidronimnih odraza.

UVOD

Nazivi za *vrelišta*, odnosno mjesta na kojima voda izbija iz zemlje te mikrohidronimijski odrazi tih apelativa zorno oslikavaju svu složenost onomastičkoga sustava hrvatskoga jezičnoga područja. Kod vodnih se imenica iz te skupine zemljopisnoga nazivlja, u usporedbi s mikrohidronimijskim sustavima ostalih slavenskih jezika, uočava velika raznolikost i semantička iznijansiranost. To je dobrim dijelom uvjetovano geomorfološkim odlikama, jer se veliki dio hrvatskoga ozemlja nalazi na području krša, oskudnoga vodom, na kojemu se imenuje i najbeznačajnije nalazište vode. To vrijedi za čitavu Dalmaciju, a osobito za otoke. U Istri, gdje je registrirano više od tisuću stalnih ili povremenih vrela, gustoća

imena nešto je manja, dok se na područjima sjeverne Hrvatske, bogatima vodom, vrelišta često uopće ne imenuju. Treba međutim imati na umu da nisu svi toponomastički sustavi na hrvatskom jezičnom području jednako iscrpno obrađeni, pa se i rezultati koji se iščitavaju iz u ovome radu predočene građe ne mogu bezrezervno smatrati pouzdanima i cjelovitima.

Raščlamba naziva za vrelišta i njihovih toponimijskih odraza na hrvatskom području pruža sliku koja, s obzirom na pripadnost pojedinim onomastičkim vrstama, ne iskače bitno iz okvira hrvatske mikrotoponimije, iako bi se preciznijim prebrojavanjem mogao uočiti nešto veći postotak aloglotskih osnova nego što ih inače prepoznajemo u hrvatskoj hidronimiji (izuzev naravno najstarijega sloja imena velikih hrvatskih rijeka). Kudikamo su međutim najbrojnije vodne imenice slavenskoga podrijetla, od kojih se velika većina može rekonstruirati iz praslavenskoga. Južnoslavensko jezično područje u tom smislu odražava prilično jedinstvo, iako i unutar njega postoje mnogobrojne razlike i specifičnosti.

Slovensko je vodno nazivlje osobito zanimljivo jer dobro čuva odraze praslavenskoga naslijeđa, a terenska mikrohidronimijska istraživanja pokazuju da su bliskosti hrvatskoga i slovenskog nazivlja često veće no što se tradicionalno smatra. Mikrohidronimije makedonskoga i bugarskog jezičnog područja također su iscrpno prikupljene i obrađene, no ta je građa za nas nešto manje relevantna.

Predmet obradbe ovoga rada je pokušaj analize značenjskih nijansi kod naziva za vrelišta i razmještaja od njih tvorenih hidronima na povijesnom hrvatskom jezičnom prostoru. Primjeri s ostalih područja tzv. središnjega južnoslavenskog dijasistema ističu se samo ako su relevantni za tumačenje hrvatskoga mikrotoponimijskog sustava. Bitan je problem, međutim, što se u najvećem broju radova u kojima se obrađuje zemljopisno nazivlje nedovoljna pozornost poklanjala arealnoj rasprostranjenosti pojedinih leksema koji se najčešće jednostavno obrađuju unutar neprikladne sintagme "srpsko-hrvatska/hrvatsko-srpska geografska terminologija". Pritom je dijalekatna građa vrlo često zanemarivana, a razlike s obzirom na to kojemu jezičnomu sustavu pojedini leksemi pripadaju rijetko se ističu.¹ Razlozi koji su doveli do toga da neki nazivi postaju pretežitim dijelom baština ili hrvatskoga ili srpskoga jezičnoga sustava nisu uvijek jasni i neki su neprijeporno posljedica davnašnjih migracijskih kretanja.

¹ Donekle je takav pristup na temelju vlastitih i tuđih terenskih istraživanja nastojao ispraviti V. Mihajlović (1970), no njegov je korpus uglavnom usmjeren na srpsko jezično područje. U ostalim malobrojnim radovima u kojima se obrađuje zemljopisno nazivlje, primjerice u monografijama J. Schütza (1957) i G. Wippela (1957) arealnu se rasprostranjenost pojedinoga naziva uglavnom uopće ne ističe.

S druge strane, analiza toponimijskih odraza aloglotskih leksema pruža gotovo predvidiv raspored. U mikrohidronimiji obalnoga područja Hrvatske nailazimo na određen broj imena tvorenih od primarno romanskih leksema, dok na rubnim prostorima hrvatske unutrašnjosti te u Slavoniji nalazimo određeni broj imena turskoga podrijetla, kojih je pak znatno više u Bosni, Srbiji i osobito u Makedoniji. Malobrojni odrazi primarno mađarskih apelativa podjednako se nalaze na rubnim sjevernim područjima i hrvatskoga i srpskog jezičnog protega, dok je utjecaj germanskoga elementa, za razliku od situacije u slovenskoj mikrohidronimiji, sasvim neznatan. U slovenskom su naime zemljopisni nazivi latinskoga ili grčkog podrijetla prihvaćani preko njemačkoga, dok je hrvatski iste lekseme prihvaćao preko dalmatskoga, ili kod kasnijih posuđenica preko mletačkoga.

SEMANTIČKA RASLOJENOST HIDRONIMIJSKIH APELATIVA S MOTIVOM VRELIŠTA

Motivacijski poticaji za obilježavanje mjesta na kojem podzemna voda izbija na površinu zemlje mogu biti vrlo raznorodni i različita postanja. U toponimiji su najmnogobrojniji odrazi temeljnih zemljopisnih termina, ali nisu rijetka niti imena nastala prema opisu izvorske vode, onomatopejske i metaforične tvorbe i sl.² Javljanju se i odrazi topografskih imenica kojima 'vrelište' nije temeljno značenje, ali se povremeno, osobito dijalekatno pojavljuju i s tim semantizmom.

Zanimljivo je analizirati koji sve sadržaji mogu sudjelovati u motivaciji naziva za *vrelišta* i usporediti presjek tih sadržaja kroz razne jezike, iako sustavnu analizu motivacijskih poticaja kod te semantičke skupine u hrvatskom jeziku u odnosu na druge jezike nije moguće provesti u ovome radu, niti je to njegovim primarnim zadatkom. Ipak, već će i površan pregled pokazati da se u većini jezika provlače isti sadržaji te da nema bitne razlike u načinu na koji pojedini jezici oblikuju prirodu u konceptualne kategorije, odnosno riječi. Jedan je dio leksema uvijek onomatopejskoga postanja, a kod metaforičnih naziva prepoznaju se često slični sadržaji, primjerice 'oko', 'glava' i sl. Ti se sadržaji nadalje odražavaju i u toponimima iako imena sama ne sadržavaju semantička obilježja niti tvore semantička polja, te se u strogom smislu riječi ne mogu klasificirati.

² Primjerice, u jednom prošlostoljetnom tekstu, objavljenom u *Glasi Srpske Kraljevske Akademije*, br. 51, bilježi se: »Za mnogobrojne izvore prve vrste nema stalnog nazvanja. Najčešće se zovu *izvori, vrela i vrelca*. Česti su i nazivi dati po načinu izviranja ili obliku izvora; kao: *klok, prskavac, samovrelca, vir, bezdan, grlo (grla)*; po šumu, koji izdaju, zove se: *buk (bukovi), bobotalo, ropot*, po mirisu vode *smrdan*, po niskoj i visokoj temperaturi: *studenac i studenka, banja i banjica*, i *banje* su uvek toplije od *banjice*.« (prema Wippel 1957: 164).

U ovome se radu obrađuju svi nazivi za mjesta na kojima podzemna voda izbija na površinu zemlje, dakle nazivi za prirodna vrelišta, ali i oni koji označuju položaje na kojima je došlo do kakve intervencije ljudske ruke, kao što je to najčešće slučaj kod referenata koji se obilježavaju apelativima tipa *zdenac*, *studenac*, *bunar*, *česma*, *fontana* i sl. Raščlambom naziva za vrelišta prema kriteriju semantičke motiviranosti može se izdvojiti u nekoliko skupina.

1. Nomina topographica:

izvor, *kladenac*, *puč*, *točak*, *ubal*, *vrelo*, *vrulja*, *vrutak*, *zvir*, i dr.

2. Vodne imenice koje označuju svojstva vrela:

cjedilo, *curak*, *kapavac*, *ključ*, *šipnata* i dr.

3. Vodne imenice nastale supstantivizacijom pridjeva koji označuju neko svojstvo izvorske vode:

hladenac, *kiseljak*, *mrzlik*, *smrdelj*, *studenac*, *toplica* i dr.

4. Onomatopejske tvorbe:

bubanj, *buk*, *klokok*, *sopot* i dr.

5. Nomina metaphorica:

blizanci, *glava*, *grlo*, *krnica*, *oko*, *okno* i dr.

6. Vodne imenice sa sekundarnim semantizmom:

barnjak, *jezerce*, *kalac*, *mlaka*, *vir*, *vodica* i dr.

7. Ostali nazivi za vrelišta nejasnoga podrijetla, odnosno oni za koje nema pouzdanih apelativnih i hidronimijskih potvrda na hrvatskome području.

U popisu apelativa koji slijedi navode se samo hidronimijske potvrde koje se izravno odnose na vrelišta te se taj podatak pri navođenju hidronima posebno ne ističe. Ne navode se takozvane toponomastičke metonimije, odnosno imena nastala naknadnim prenošenjem imena na druge zemljopisne objekte, u prvom redu obližnja naselja, jer bi broj navedenih toponima u tom slučaju bio znatno veći. Iznimno se u pojedinim slučajevima, kada nije sasvim jasno radi li se o vrelu, uz ime navodi da se odnosi na lokvu, sakupljalište vode ili sl.³

³ Pri navođenju podrijetla ili postanka pojedinoga naziva koriste se mnogobrojne kratice jezika i dijalekata: alb. = albanski; bjrus. = bjeloruski; bug. = bugarski; čak. = čakavski; češ. = češki; dalm. = dalmatski; furl. = furlanski; grč. = grčki; hrv. = hrvatski; ie. = indoeuropski; istr. = istriotski; jslav. = južnoslavenski; kajk. = kajkavski; lat. = latinski; let. = letonski; lit. = litavski; mađ. = mađarski; mak. = makedonski; mlet. = mletački; njem. = njemački; osman. = osmanlijski; prsl. = praslavenski; polj. = poljski; rum. = rumunjski; rus. = ruski; slav. = slavenski; sln. = slovenski; slv. = slovački; srp. = srpski; stosl. = starocrkvenoslavenski; tal. = talijanski; tur. = turski; ukr. = ukrajinski.

1. NOMINA TOPOGRAPHICA ili pravi zemljopisni termini za oznaku vrelišta:⁴

Takvi nazivi nastaju pridruživanjem apelativa hidronimnom leksičkom sadržaju. To je najbrojnija skupina u hidronimijskoj nomenklaturi koja se ujedno najlakše toponimizira, tako što hidronimijski nazivak iz polja *označavanja* prelazi u polje *imenovanja*, individualizira se i postaje imenom. Hidronimi od ovakvih naziva čine najstariji sloj svake hidronimije.

1.1. Slavenske tvorbe:

izvor (m.) g. *izvora*; (m.) ‘mjesto gdje voda izvire, vrelo’ < psl. **ǰzvorb* < **ǰzvbręti* ‘izvirati’ = **ǰz* ‘iz’ + **vbręti* ‘vreti’; stosl. *izvorb* ‘vrelo’; sln. *izvir*, *izvdr* (za izvore i manje potoke, vjerojatno preuzet iz hrv.); srp. *izvor*, mak. *izvor*, bug. *izvor*, te st.ukr. *izvir* u značenju ‘klanac, i izvor koji iz njega teče’; posuđen je i u rum. *izvór* ‘vrelo’, aromunski *izvur*, alb. *xvor*. Složenica **ǰz* + *vorb* stara je tvorba, jer prijevoini lik **vorb* nigdje nije zabilježen kao samostalna riječ. Rijetko se javlja u istočnoj i zapadnoj slavenskoj toponimiji, iako se očito radi o zajedničkom praslavenskom naslijeđu, samo što se u ostalim slavenskim jezicima više ne rabi kao vodna imenica.

U hrvatskom rječništvu se bilježi: *izvar* (m.) ‘izvar, bunar, puč, puteus’ (Mikalja); ‘puteus, puteum’ (Stulli); *izvir* (m.) ‘fons, scatebra, scaturigo’ (Stulli). Dijalekatno se češće javlja *zvır* (uz obalu i na otocima); *izvir* / *izvir* (Prigorje, kajk. područje); te izvedenica *izvirak* (m.). Toponimijskih odraza na hrvatskom području nema, ali su na području istočnih južnoslavenskih jezika česti.

kladénac (m.) ‘vrelo’ < **koldęzъ* ‘puteus’; stosl. *kladęzъ*. Šmilauer ga ne bilježi kao općeslavenski toponomastički apelativ. Lik *kladenac*, od starijega *kladez* (13. st.) nastao je vjerojatno analogijom prema *studenac*, iako se može tumačiti i od psl. **kolda* ‘klada, panj’. Bilježi se i *hladenac* (vidi dalje § 3.1. *hladenac*), koji je pak nastao s osloncem na pridjev *hladan*, no u toponimiji nalazimo samo *Kladenac*, *Kladenčić*, *Kladenčina*. Starije hrvatsko rječništvo bilježi: ‘kladenac, vrjelo; fontana, fons; – studenac, puč, bunar; pozzo, puteus’ (Mikalja); ‘fontana,

⁴ Kod citata koji se navode kao potvrde za specifična značenja pojedinih apelativa u pravilu se ne ističe podrijetlo navoda, jer ti podatci u ovakvu prikazu nisu osobito relevantni, a dodatno bi opteretili tekst. Neki od citata mogu se međutim provjeriti u Akademijinu rječniku, otkuda se uglavnom preuzimaju i navodi starijih hrvatskih leksikografa. Popis hidronima nije naravno cjelovit, već se samo nastoji dati okvirni pogled na razmještaj imenskih potvrda pojedinoga apelativa. Potvrde iz povijesnih izvora navode sa samo sporadično kako bi se pokazali najstariji likovi imena i apelativa. Povijesni se navodi citiraju prema korpusu građe za *Hrvatski povijesni toponimijski rječnik* koja se nalazi u Zavodu za lingvistička istraživanja HAZU u Zagrebu, a posebno se ističu samo navodi iz *Codex diplomaticus* (CD) koji su lakše provjerljivi. Naglasci se bilježe samo ako su bilježeni u radu iz kojeg je navod preuzet.

fonte, luogo dove scaturiscono le acque, fons; kladenac izhitreni: fontana artificiosa, fons artefactus; liječni kladenci: fonti medicinali, fontes medicati" (Bella); "fontana, fonte, brunn" (Voltiggi); "fons, puteus" (Stulli). Apelativ *kladenac* je dobro potvrđen i u starijoj hrvatskoj književnosti, no toponimijski su odrazi znatno češći u Srbiji: (*Kladenac, Kladenčić, Kladenčina, Kladančine* i tvorbe *Kladanče, Kladenče* koje su inače tipične u makedonskom; usp. Nedeljkov 1993: 365). Bogdanović (1982: 287-8) za ist. Srbiju bilježi *kládanac* 'uređen izvor, ozidan i obično pokriven' s čak 39 toponimijskih odraza samo u svrljiškom kraju. Isto značenje navodi i za *studénac* od kojega bilježi samo dva toponima, dok se u hrvatskim govorima apelativ *studenac* znatno češće toponimizira. Skok ističe da se u apelativnoj uporabi danas naviše rabi u makedonskom i bugarskom: »U Makedoniji se razlikuje *stublina* od *kladenca* time što je *stublina* 'bunar s ogradom od drva', a *kladenac* 'kamenom ograđen bunar'. Prema tome, jezični osjećaj smatra *kladenac* izvedenicom od *klada, klasti*.« (Skok ER 2, 87). Lj. Stankovska navodi u Makedoniji desetak imena vrela od *kladenec* (1978: 77). Istoznačne izvedenice su: *kladenčac* (Stulli); *kladenčić* (Bella, Voltiggi, Stulli).

Toponima na hrvatskom području nema, osim *Marijin kladenac* (Split), a i povijesna potvrda: 1221: caput aque *Cladnich* (uz Savu, CD 3., 204) nesigurna je.

stubao/stubal (m.) 'ograda na zdencu, ograđeno vrelo' < psl. **stubbъ*; stcsl. *stublъ* 'puteus'; 'izdubeno deblo drveta za hvatanje vode koja slabo navire, zdenac koji se temelji na prirodnoj vodi'. Kao hidronimijski apelativ potvrđen je samo u južnoslavenskim jezicima; usp. mak. i bug. *stúbel* 'zdenac, široko izdubeno deblo drveta, kroz koje voda teče iz jednoga izvora ili bunara', *stùbla, stùblica*, stsrp. *stublъ* 'vrelo'; sln. *stúblo* 'cijev izrađena od debila drveta' (slabo rasprostanjeno i samo jedan hidronim *Stubelj*), a riječ je preuzeta i u rum. *štùbeïù* 'izdubeni komad drva; reservoir de fontaine'.

ARj bilježi razne dijalekatne likove apelativa s malim pomacima u značenju, no temeljno je '[drvena] ograda na zdencu' (osobito po Slavoniji) i potom 'vrelo' (osobito u Lici): *stupal, stubao, stubalj, stubanj, stùmbol* i sl. Lik *stùblina* 'izvor s živom vodom' češće se javlja u toponimiji Srbije. U mikrohidronimiji Srbije, Bosne i Crne Gore prevladava značenje 'studenac' (*Stublina, Stubline, Stubalj, Stublje, Stubao, Stublovi, Stublič*), dok se toponimijski odrazi na hrvatskom prostoru uglavnom odnose na vrela.

HIDRONIMI: 1299: versus fontem vulgariter vocatum *Stupal* sive Gezero (kod Skradina, CD 7, 333); *Stuba* (Livno, Mostar), *Stùbāl* (Ubli-Lastovo, Omiš), *Stùbal* (Brač), *Stubalj* (Divoselo-Lika), *Stùbalj* (Rab), *Stubanj* (Drenovci-Slavonija), *Stubica* (toplice, mineralno vrelo, Zagorje), *Stubla* (Visoko), *Stublič* (Bihać), *Stublina* (Zadar), *Stubo* (< *Stubo(l)*) Bihać), *Stublovi* (Bihać), *Stubljak* (Žirje), *Stublič* (Lika), *Stubnić* (Slatina), *Pol Stùbal* (Brač), *Pol Stublič* (Brač), *Rukavinski stubalj* (Smiljane, Lika) itd.

točak (m.) ‘vrela; zdenac, bunar; cijev na koju istječe voda iz zdenca’ < psl. **točiti* ‘učiniti da teče’. Za taj se apelativ bilježi vrlo širok spektar srodnih značenja. U starijem hrvatskom rječništvu: “vrjelo, točak; sorgimento d’aqua; fons” (Mikalja); “infundibulum; točak, točnik; – siphunculus; cevčica, curak, točak” (Vitezović); “točak, cannelo, tubus, per cui scorre qualche liquore” (Stulli); “cijev iz koje izlazi voda na zdencu ili izvoru” (Dubrovnik, Dalmacija); “vrutak, potocić, kojim izvor otječe, odvirak” (ARj).

Ima mnogo toponimiziranih likova, uglavnom za vrela i zemljište oko njih, a prenosi se i na naselja. Mihajlović (1970: 175) smatra da su toponomastički odrazi najčešći u Srbiji, ali ima ih dosta i u Hrvatskoj, a osobito u Bosni. Na području Knešpolja (sz Bosna) S. Dalmacija (1982: 297) bilježi značenje “manji izvor iz stijene, ima pad”, a na tom su području osobito česta dvočlana imena za izvore od kojih je prvi dio sintagme osobno ime, a drugi apelativ *točak*.

HIDRONIMI: *Točak* (mnoga vrela i potoci, osobito u Lici – Divoselo, Medak, Osredak, Udbina, Smiljane, kod Plitvica, Glina, te nekoliko u Slavoniji, Terezovci kod Virovitice, Treštanovci, Bjelovar, zatim Zadar, Knin, Drvar), *Košćićin točak* (Knin), *Studeni točak* (kod Slatine) itd.

tòčilo, točilo (n.) ‘vrela; potočno korito kao i staza snježnih usova u brdima, korito brdskih potoka’ < psl. **točidlo* < **točiti*;

“točilo, vrela na točak, tj. na cijev, kroz koju teče voda” (Banovina).

U hrvatskoj se hidronimiji imena *Točilo, Točila* uglavnom odnose na manje, uglavnom strme potoke.

ùbao/ùbal (m.) g. *ùbla*, pl. *ùbli* ‘studenac, zdenac; vrela, piščina, cjedilo, cisterna’ < psl. **ǫbьlь* - / **ǫbьl* - / **ǫbьlь* ‘vrela’. Kao hidronimijski apelativ potvrđen uglavnom u južnoslavenskim jezicima, osobito često u Hercegovini; srp. *ubao* (*Ub*, rijeka kod Valjeva), bug. *vьbьl/vьbel/vumbel* ‘zdenac; udubljenje u zemlji s vodom’ (*Vьbel*); mak. *jabel* ‘dubok izvor’ (*Jabel, Jablinje, Jablišta, Jambol, Na jabel*), s makedonskim refleksom *ǫ > a*, sln. samo danas nepoznati potok *Ubel* (1200: *Vlbelzch*) iako se bilježi i u zapadnoslavenskim polab. *wûmbâl* ‘izvor’; usp. također i kod Albanaca u Crnoj Gori *ubël* ‘vrela’, potom toponimijske odraze u Grčkoj **Ǫbьlь > Όμπλός*, **Vǫbьlь > Βόμπλο*).⁵ U povijesnim se vrelima bilježi značenje ‘piscina receptaculum aquae’.

⁵ Apelativ se izvodi se od ie. osnove **omb-l-* raširene u staroeuropskoj hidronimiji, u kojoj su *-l-* izvedenice inače rijetke, dok su *ila-* i *ula-* izvedenice znatno češće, što se smatra jednim od dokaza u prilog povezivanja slavenskih jezika s slojem staroeuropskih hidronima. V. Polák (1975: 43-51) povezuje slavenski **ǫbьlь* (*ǫbьlь*) s zap. europskom osnovom **a(m)blan-/a(m)blon-*, koja se javlja u keltskim toponimima i smatra da se radi o pretslavenskom supstratu. Smatra da je *(j)ablón(a), *(j)ablan(a) ‘vrh; izvor; rijeka’ supstratni leksem zajednički Slavenima u središnjoj Europi i na Balkanu, te pretpostavlja tu etimologiju i za dio toponima tipa *Jablanac, Jablanica*, koje ne vezuje nužno uz drvo *jablan*.

ûbal 'zbiralište vode s cjedila' (Poljica);

ûbao 'jama u kojoj se voda skuplja kao u bunaru' (Crna Gora);

ublovi (pl.) 'plitki kladenci, katkad i s prirodnim vodenim žilama'.

HIDRONIMI: *Ubalac* (zdenac, Poljica), *Ubavac* (Srijem, bilježi se i *Hubavac*), *Ublà* (izvorište, Nerežišća, Brač), *Ûbli* (uvala i naselje na Lastovu u kojoj izvire dva vrela), *Ubao* (Sušac), *Ubline* (Makarska), *Ublje* (Šibenik, Split), *Ubo* (Dubrovnik), *Umbala* (Split), *Gruičica ubo* (Nevesinje).

vrëlo (n.) 'mjesto na kojem se podzemna voda javlja na površini, izvor' < psl. **ver(d)lo* / **v(ǫ)relo* 'izvor' < psl. **vrǫrǫti* 'vrëti'; dijalekatno *vrïlo* te izvedeni likovi *vrelce*, *vrëoce*, *vrijace* < **vrǫlǫce*. Južni i dijelom zapadnoslavenski hidronimski apelativ; usp. sln. *vrëlo*, *vrëlec* (*Vrelnik*, *Vrovec*); srp. *vrelo* (*Vrela*, *Vrelce*, *Vrelin*, *Vrelina*, *Vreline*, *Vrelska reka*, *Vrelje*); bug. *vreló* 'snažan izvor, mjesto u rijeci koje se ne zamrzava' (*Vreloto*); slv. dij. *vriedlo* 'ključajući izvor', češ. *vřídlo* 'isto' (*Vřídlo*); usp. i lit. *virtis* 'vreti', *versmė* 'izvor'; let. *virags* 'vir'. Iz južnoslavenskih jezika posuđeno u alb. *vrellë*. Bezljaj (1961: 319) za sln. bilježi: "vrelce zovejo male izvirkë, ki se po deževju pokažejo po gorskih senožetih".

Starije hrvatsko rječništvo bilježi: "vrello, kladenac, studenac; vena d'acqua, fonte, fons; – vrjello, voda, točak; sorgimento d'acqua; scatebra, scaturigo, fons; – česma, vrjello, kladenac, fontana, fons" (Mikalja); "latex, curak, vrello, zdenčina; – scaturigo, vrillo, vrello" (Vitezović); "fontana, fonte, dove scaturiscono l'acque, fons; vrelò, živac, studenac, hladenac, kladenac, illir. barb. česma; – fontana, vena della fontana ò fiume, scaturigo, vrutak, istočak, vir, vrelò" (A. della Bella); "česma, zvirališće, Dalm. vrillo, studenac, kladenac; – vrelò, scaturigo, fons, origo et caput scaturiginis, v. zvirališće; "cataracta, vod iz zemlje, zviranje, zvirališće, vrutki ili hlipi, kakti iz nebes izleanje" (Belostenec); "vrello, fontana, sorgente; Quelle" (Votiggi); "vrello, fonte, fontana, sorgente, fons; vrug, fonte, fons; vrilo v. vrello" (Stulli).

U mnogim je hrvatskim predjelima *vrelo* temeljni leksem za obilježavanje mjesta na kojem voda izbija na površinu zemlje, što također vrijedi i na povijesnom hrvatskom prostoru, osobito u Hercegovini i sz Bosni. No u apelativnoj je uporabi danas često rasprostranjeniji naziv *izvor*, koji se nameće kao standardni naziv za *vrelišta*.

U mikrohidronimiji javlja se osobito često u dvočlanim imenima te samo na području Gospića bilježimo 60-ak izvora što se nazivaju *Vrelo*, uglavnom uz atributivni dodatak; u kršovitim predjelima označava 'snažan izvor čija voda izbija kao da vri, izvor podzemne vode'.

vrëline (f.pl.) 'skup vrela' (Lika); "Đe je više vrela u neposrednoj blizini, onda takovi skup vrela zovu vrelinami" (Lika);

samovrelica (f.) 'izvor'; *stovrelo*.

HIDRONIMI: 1363: ultra *Vrelam*, l'acqua de la *Vrela*; *Vrela* (Visoko), *Vrelaca* (Divoselo-Lika), *Vrelce* (Ogulin, Karlovac, Gospić), *Vreline* (Gospić), *Vrèlo / Vrilo* (vrlo često, u Dalmaciji, Lici, Hercegovini), *Vrelja* (Žirje), *Vrijace* (Zadar), *Vrijanac* (Karlovac), *Vrılce* (Gospić), *Vrilice* (Pašman), *Vrilina* (Gospić), *Vriline* (Lika), *Vrioc* (Poljica), *Vriocce* (Gospić), *Vřla* (Brač), *Vrioštica* (vrelo Tihaljine), *Vrelo Jadro* (Solin), *Vrelo Utinja* (Karlovac), *Stovrelo* (Bihać) itd.

I u dvočlanim se imenima skoro uvijek odnosi na vrelo, vrlo rijetko na tekućicu: *Bijelo vrelo* (Novigrad), *Blatino vrelo* (Gospić), *Crno vrelo* (Senj, Zadar, Knin, Drvar, Split), *Čujkovo vrelo* (Mostar), *Dulano vrelo* (Senj), *Gavranovo vrelo* (Travnik), *Gladno vrelo* (Travnik), *Gòrnjānskō vrilo* (Slavonija), *Grudsko vrilo* (Hercegovina), *Malo i Veliko Vrelo* (Lika, Senj), *Molinarevo vrelo* (Petrinja), *Mrtvalj vrelo* (Jajce), *Okovir vrelo* (Knin), *Platnica vrelo* (Karlovac), *Suvovrelo* (Livno), *Vilinsko vrelo* (Mljet), *Vrbica vrelo* (Gospić), *Žuto vrelo* (Zadar) itd.

vrùlja (f.) 'podmorsko vrelo, vrelo' < psl. **v(ь)rulia* < **vъrěti*; dakle istoga podrijetla kao i *izvor*, *vrelo*, ali tvorba sufiksom *-ulja* (< **-ulia*). U srp. *vrula*, *vrulj* 'izvor'; sln. *vrulja* 'isto' (ali slabo potvrđeno); preuzeto u alb. *vrull* 'pritok, silina (vode)', *vrujonj* 'izvor'.

"Mjesto gdje voda izbija u ključevima kao da vrije" (ARj).

"Ima na mjestijeh po barama pištalina, oklen voda vavijek ponešto pišti, i na takijem mjestima zimi, ma kolik snijeg pao, ne može se uhvatiti, odmah se stopi; takvo mjesto narod zove vrulja" (Bogdanović, ARj).

vruja (f.) 'izvor, vrelo, vrutak', taj se lik ne bilježi u hrv. rječništvu, kao ni *vrujak* (m.) iako je vrlo čest u priobalnoj toponimiji, osobito na sjeverno-dalmatinskom području; usp. *Vrujice* (Crna Gora);

vrùljak (m.) 'vrutak, malo vrelo'; "vruljak, fonte, sorgente" (Stulli);

vrùljica (f.) dem. izved. 'izvorčić, vrelce' (Dalm.); *vrùljina* (f.) (Lika).

Toponimijski su odrazi toga apelativa ograničeni na južnoslavenski prostor, i to uglavnom na obalno područje sjevernoga Jadrana, gdje se ime obično odnosi i na prostor na obali oko vrulje. Količina vrulja bitno utječe na temperaturu i stupanj slanosti mora, a djelatnost vrulja ovisi o količini vododerina.

U povijesnim potvrdama vjerojatno se može identificirati već u 10. st. kod Porfirogeneta: τὸ Βερούλλια, potom 1185: ad *Vrullam* (možda *Brela* kod Makarske, CD 10, 420), a u 13. je stoljeću zabilježena i prefiksalna tvorba *Poduruglice* (Zadar).

HIDRONIMI: *Vrùja* (često u Istri, na zadarskom otočju, Kornati), *Vrùje* (Kornati, Krk), *Vrùlja* (u povijesnim ispravama obično *Vrugla*, *Vruglia*, osobito često na sjevernodalmatinskim otocima: Dugi otok, Iž, Pag, Molat, potom na Krku, kod Makarske), *Vrùlje* (Dugi otok), *Vrùljica* (Rab, Dugi otok), *Vrujac/Vrucac* (Ogulin), *Vrùjina* (Silba), *Vrùjke* (Olib), *Vrùljica* (Zadar, Premuda, Šibenik), *Vruljice* (Božava), *Vrùljina* (Molat), *Mala i Vela vruja* (Istra) itd.

vrúatak (m.) 'vrelo; vir' < psl. **v(ь)ropьkъ* (stari particip prez. akt. od **vbrěti* 'vrěti' = **vbrpъt-* + **-ьkъ*); taj je apelativ osobito karakterističan za hrvatsko jezično područje, a znatno se rjeđe javlja u drugim slavenskim jezicima; sln. samo dijalekt. *vrótek* 'vrelo'; mak. *vrutok* 'veliko vrelo, izvor rijeke gdje se voda ne smrzava'; polj. *wrzątek* 'vrela voda', strus. *v(ь)rutъcb*, rus. *vrútec* 'izvor'.

U starijem se hrvatskom rječništvu bilježi: "scatebra, fontana, Brunquellen" (Vrančić); "vrelo, vrutak od kladenca, istočak" (Mikalja); "scatebra, vrutak, izvor, zviranjak" (Vitezović); "fontana, vena della fontana o fiume, scaturigo, vrutak, studenac, kladenac, vir, vrelo, živac" (A. della Bella); "cataracta, vod iz zemlje, zviranje, zvirališče, vrutki ili hlipi, kakti iz nebes izleanje" (Belostenec); "fonte, Quelle" (Voltiggi); "vrutak, fonte, sorgente" (Stulli);

vrug (m.) 'vrutak' samo kod Stullija "vrug, fonte, fons";

vrutek (m.) "Ako voda samo ze zemje pišći, ali po niku doba zviru, tek presehne, kako to biva po boju, onda se zove vrutek" (na otoku Krku);

vrućac (m.) 'mjesto u vodi na kojem se voda ne smrzava, izvor vruće vode' < pridjeva *vruć*; "Po njemu teciše vrućak vojen posrid" (Marulić);

vrućak (m.) 'vrelo, vrutak'; "vrućak; sorgente, fonte, scaturigine; fons, sentebra" (Stulli);

Prilično je potvrda iz starije hrvatske književnosti, a toponimijskih potvrda ima i u Srbiji, iako znatno manje: *Vručci*, *Vručevci*. Osobito se često javlja u istarskoj mikrohidronimiji, a značenje 'vira' zabilježeno je u Bosni, kod Visokog. Na čakavskom se području katkad bilježi gubljenje dentalnog okluziva pa su u mikrohidronimiji česti likovi tipa *Vračak*, *Vraček*, *Vraček*, *Vruačak*, *Vručak*, *Vručine* i sl. (u Istri, Gorskom kotaru, Dalmaciji i na otocima). Kod mnogih imena moguće je preklapanje više osnovu, *vrućac*, *vručak*, *vrutak*.

HIDRONIMI: 1453: supra *Vrutci* (Jadrtovcu); *Vruci* (Poljica, Visoko), *Vrutak* (Premuda), *Vrutak* (Poljica, Makarska, Omiš), *Vrütak* (Rab), *Vrútki* (Poljica, Pazin), *Vručica* (Žirje), *Vručine* (Kaštela), *Vroček* (Istra), *Črni vručki* (Istra) itd.

zdénac (m.) dijalekt. 'vrelo' iako je temeljno značenje 'studenac, bunar'; < **stōd* što je reducirana osnova od **stud-*, od koje je tvoren pridjev **stōdenъ*, a istoga je podrijetla i apelativ *studenac*. U nekim se radovima tu široko rasprostranjenu vodnu imenicu krivo tumačilo od *(i)z-dьn-ьcb < *dno* prema *izdan* 'izvor'. Pridjev *zděn* 'studen, hladan' poznat je i danas u nekim kajkavskim i nekim zapadnim štokavskim govorima (Slavonija, Podravina), iako se taj oblik pridjeva ne javlja u ostalim slavenskim jezicima. U slovenskom *zdenec* 'studenec' smatra se zastarjelim. Zanimljiv je međutim jer u njemu bilježimo alternaciju korijenskog vokala *u* : *y* : *ъ*. Proširenost mu je nekoć bez sumnje bila na čitavom hrvatskom području, jer je od njega izvedena apelativ *zděnac* u mnogim hrvatskim dijalektima (i primjerice u Gradišću) jedini naziv za bunare, ali i za prirodna vrela.

Dijalekatni likovi: *zděnac* (čak.), *zdenec* (kajk.).

U starijem hrvatskom rječništvu: “fonte, fons” (Mikalja); “fons, puteus; hladenac, kalić; latex, curak, vrello, zdenčina; – scaturigo, vrillo, vrello” (Vitezović); “zdenec: fons, puteus” (Belostenec); “fonte, sorgente, Quelle” (Votiggi).
 “Zdenec je jama va zemji, ograjena od gologa kamena i već puti natkrivena” (Vrbnik na Krku).

zděncac (m.) “fonticulus; zdenčac, studenčac” (Vitezović);

zdenčec (m.) “zděncac, fonticulus” (Belostenec).

zdenčina “Gdje potok izvire, zove se zvirišće i zdenčine” (Lobor).

HIDRONIMI: U toponimiji se često prenosi na imena naselja, a povijesne su potvrde podosta stare i u značenju vrela: 1249: ad caput putei *Zdency* uocati (kod izvora Odre, CD 4, 412), 1353: ad unum puteum, qui vocatur *Zthankowzdenach* (uz Kupu, CD 12, 160); 1486: puteum wlgo *Zdenz* (Turopolje); *Zdénac*, *Zděníci*, *Zdenčak* (Treštenovac, Slav. Požega), *Zděnícak* (livada s malim vrelom, Črečan kod Zeline), *Zdeničnik*, *Zdeničnica*, *Zdínca* (ograđeno vrelo, Nerežišća, Brač), *Bzovi zdenec* (1341: puteus qui dicitur *Bzouizdenech*, CD 10, 630), *Černi Zdenec* (1435: in fontem *Chernizdenacz* vocatarum), *Kraljičin Zdenec* (naselje, izvor i potok u Zagrebačkoj gori), *Krvavi zdenec* (1498: in puteum *Kerwawy Zdenecz*).

zvīr (m.) ‘vrelo’; reducirano od psl. **ǰz-virь*. Mnogobrojni mikrohidronimijski odrazi na čitavome hrv. području, a česti su i u Sloveniji: *Zvirka*, *Zvirek*, *Zviršća*, *Zvirec*. *Zvirki*, *Zvirak*, *Zviršaki*, *Zvirše* itd., uglavnom za studence i potoke.

zviralište (n.) *zvirišće* (Lobor) ‘vrelo’;

zviranjak (m.) ‘vrelo’ kod Hrvata u Gradišću temeljni apelativ za vrelišta;

zvirajnek (m.) ‘vrelo’ (Samobor).

U hrv. rječništvu: “zvirališće, zviranjek; scaturigo, fons” (Belostenec); “zviralište, fonte, Quelle” (Votiggi); “scatebra; vrutak, izvir, zviranjak” (Vitezović).

HIDRONIMI: *Zirine* (Brač), *Zirišćok* (Brač), *Zirje* (Brač), *Zvir* (Čakovec, Rijeka), *Zvirača* (Zadar), *Zvirala* (Čakovec), *Zviranj* (Krk, 1100: *Zviran*), *Zvirci* (Klanjec), *Zvirici* (Hercegovina), *Zvirine* (Brač), *Zvirjak* (Fužine-Gorski kotar), *Zvirjok* (Brač), *Zvirnica* (Istra), *Zvirinjak* (Poljica), *Zvir va Borovići* (Rijeka) itd.

1.2. Neslavenske tvorbe:

Naziva za vrelišta motiviranih neslavenskim leksikom nema mnogo. Hrvatima su lokaliteti na kojima su se nalazila vrela bili važni za nastanak naselja i za opstanak, osobito na golemu prostoru krškoga područja. Motive za tvorbu tih nazivaka oblikovali su svojim leksikom i toponimizirali svojim imenima. Supstratni, uglavnom romanski, i adstratni, uglavnom turski nazivi nastali su kao rezultat biološke i jezične simbioze. U supstitucijskim pojavama usvojenih naziva otkrivamo važne pokazatelje za hrvatsku doseobu i življenje na prostorima tih toponimiziranih nazivaka.

būnār g. bunára (m.) 1. 'zdenac, studenac; 2. 'vrelo'; < tur. *bunar, punar*; usp. alb. *bunár*; bug. *bunár*. Hrvatsko rječništvo bilježi: "kladenac, vrjelo; fontana, fons; – studenac, puč, bunar; pozzo, puteus" (Mikalja) potom "puteus" (A. della Bella, Belostenec, Stulli), ali je kao apelativ sasvim nepoznat u Gradišću, u južnoj Italiji i uopće na prostoru prvotnih hrvatskih migracija. U značenju 'vrelo' koje je u hrvatskom bilo uobičajeno do 17., 18. st. danas se češće rabi u Srbiji: "Bunarom se naziva običan prirodni izvor"; u sln. su dijalekatno taj apelativ prenijeli uskoci pa ima i hidronimijskih odraza za studence, primjerice u Beloj krajini. Danas je na većem dijeju Hrvatske općim nazivom za zdenac, studenac, u pravilu kamenom obzidan ili na neki drugi način ograđen.

HIDRONIMI: *Bunâr, Bunári* (živa voda u selima, često na zadarskim otocima), *Bunári* (Livno i drugdje u Bosni), *Bunarić* (Šibenik, Zadar, Pag, Livno, Bihać, Kolo, sz Bosna), *Bunarište, Bunarina* (Zadar, Šibenik). U mikrotoponimiji je mnogo dvočlanih imena u kojima je prvi dio ime vlasnika bunara ili slično, tipa: *Bunar Boginac, Dragomirov bunar, Moračin bunar* (Knin), *Orlov bunar* (Šibenik), *Slatki bunar* (Zadar), *Visić bunar* (Zadar), *Višnjića bunar* (Šibenik), *Zlatava bunar* (Vinkovci) itd.

čēsma ili *čēsma* (f.) 'vrelo; studenac' < tur. *çeşme* 'izvor, vodoskok' < perz. *čēšme* 'izvor'; usp. bug. *čēšmá*. Kao apelativ potvrđen od 17. st.

Bilježe ga i stariji hrv. leksikografi: "kladenac, vrjelo; fontana, fons; – studenac, puč, bunar; pozzo, puteus; – od studenca, od vrjela, od česme" (Mikalja); "fontana, fonte, luogo dove scaturiscono l'aque; fons, vrelo, živac, stūdenac, studénca, hladenac, Illir. barb. česma, kladenac" (A. della Bella); "u narodnom je govoru česma što i točak, naprava gdje istječe voda dovedena" (ARj); u srp. 'vrelo' (Karadžić); usp. srp. *Česmiče* (izvor).

U Dalmaciji *čēsma* (s dugim uzlaznim akcentom koji je očito nastao u prožimanju starije s novijom akcentuacijom); 'zdenac; željezna naprava iz koje se toči voda'.

HIDRONIMI: *Česma* (Kotor), *Česme* (Konjic), *Gladna česma* (Višegrad), *Marčinkova česma* (Knin) itd.

fōntāna (f.) 'zdenac, studenac; izvor' < vulgarnolat. **fontāna* ušao je kod nas preko mletačkoga *fontana*, što je vjerojatno poimeničenje pridjeva od lat. *fontānus* 'izvorski' < *fons* 'studenac, izvor'; *funtāna* (Božava, Rab, Brač); *funtāna* 'česma' (Brinje, Lika); istorum. *fântāra, fântar, fintire* 'vrelo, zdenac, česma'.

»O fontano i hladenče od žive vode« (Držić). U povijesnim ispravama pisanima latinskim jezikom, ponekad je teško odrediti radi li se o imenu ili apelativu, no na zadarskom se području često bilježe imena vrela *Fontana, Funtane, Fonte, Fontis*, npr.: 1343: ad *Fontan(am)* (Zadar, CD 11, 57).

Lik *funtana* je istriotski, vrlo produktivan u istarskoj mikrohidronimiji, gdje nalazimo i mnogobrojne toponime tipa *Funtan d'aqua dolce* (Umag) i sl. U Dalmaciji

su najčešće novijega, mletačkog postanja, a odnose se uglavnom na izvore, ali često i na manje tekućice: *Funtana*, *Fonatana*, *Fontana*, *Funtâna* (Brač), *Funtura* i *Fintira* (Krk, ali ti su likovi nastali rumunjskim posredništvom, s istrorumunjskim rotacizmom za međusamoglasničko $n > r$); *Fanterinac* (zdenac, Šibenik), *Ridifuntûgana* 'potok iz bunara' (Lošinj) itd.

pûč (m.) 'zdenac, studenac, vrelo', a potom 'zbiralište vode, kaljuža'; < lat. *puteus* preko dalmatskog, tal. *pozzo* 'vrelo', *pozza* 'kaljuža'; usp. sln. *pòč* (dijal. *pəč*); rum. *puț*; alb. *pus* (*Pusi limanit*, Ulcinj), *pūsi* 'ubli' (Zatrebač), a vezuje se i s njem. *Pfütze*.

U hrvatskome je zabilježen kao hidronimijski apelativ već u 13. st. Recentnije su tvorenice kao *puteale* ili *puteal* (Dubrovnik, Cavtat, Konavli, Potomje), a *pocâl* (Korčula, Kućište), *bucâl* 'grlo od zdenca na vrhu gustierne' (Brač), noviji su talijanizmi, kao i istriotski *pušâl* 'fondo di pozzo'. U Istri je *puč* u jeziku Hrvata zapadne Istre postala općom imenicom za 'vrelo, zdenac', a oko Buzeta znači i 'lokva, blato'. U Dubrovniku je osnovni semantizam 'jama gdje se drži voda; cisterna', u Konavlima 'studenac'. Bezljak bilježi sln. dij. apelativ *pač* 'studenac' "obćinska štirna v obzidanem kalu" s mnogo toponimijskih odraza (1961: 71). Skok smatra da je sln. *pòč* (Rezija) 'izvor' < furl. *pozz* = *bòč* (Poljanska dolina) = *beč* = *buč*. Po romanskom intervokalnom palataliziranom skupu /t^{se}/ s hrvatskim refleksom /č/: *puteu* > *puč* ovo je jedna od nastarijih romanskih posuđenica u hrvatskom.

U povijesnim vrelima pisanim latinskim jezikom vrlo se često za vrela bilježi: *iuxta puteum*, *ad puteum*, *aqua de puteo*, *ad caput vnius putei*, *incipit in puteo*, *unum fontem putei* Radich nominatum itd., no kod tih se primjera ne radi o pravim toponimima već o opisu referenta, ili netransparentnoga hrvatskog imena. Slično donekle vrijedi i za primjere: *Puteum Studenac*, *loco Putei magni*, bez obzira što su u dokumentima zapisani velikim početnim slovom.

U starijem hrvatskom rječništvu tumači se: "kladenac, vrjelo; fontana, fons; – studenac, puč, bunar; pozzo, puteus" (Mikalja); *bunar ili puč* (Kašić).

pučul / *pòčuo*, -*ula* (Boka, Risan) / *počūo*, -*ūla* (Prčanj, Dobrota) < *puteolu(s)* (= lat. dem. < *pūteus*) > *Pučul*: 1. 'ograđen prostor blizu mora za vodu, koja nije sasvim slana, služi za pojenje stoke i polijevanje baština'; 2. 'živa voda u dubini 10-11 m'.

"isto što u Dubrovniku *pûč*, izvor, isto kao bistijerna u koju ide voda kapavica, a u počūo iz mora i ispod brda";

"ondi (j)e zgora (j)edan vrutak ... v (j)ednoj rupi ka se govori Pučul" (U lat. tekstu "in una ripa quae nominatur *Puchull*", u tal. "una Ruppa nominata *Pozul*" Istarski razvod), a po geminati *ll* bio je u hrvatskome naglasak *Pučūl*.

HIDRONIMI: *Puč* (kao ime vrela često se javlja u mikrohidronimiji Istre), *Potpuč*, *Pučići* (Istra), *Pūčul* (Istra), *Pučišća* (Brač), *Putevac* (Zadar) itd.

2. APELATIVI KOJI OZNAČUJU SVOJSTVA VRELA ILI ODLIKE ZEMLJIŠTA NA KOJEM SE NALAZE

Za razliku od *nomina topographica*, odnosno temeljnih topografskih naziva koji u prvom redu predočuju deskripciju objekta, ovi nazivi i od njih tvoreni hidronimi kvalificiraju dotični zemljopisni sadržaj, daju sud o objektu, izabiru one značajke koje se prvobitnim imenovateljima čine dominantnima i koje će poslije puk usvojiti sve do potpune toponimizacije naziva, kada se potire leksički a aktualizira hidronimijski sadržaj.

cjedilo (n.) ‘slabi izvor’ < *cijediti* < psl. **cěditi*. Na Braču i drugdje u srednjoj Dalmaciji *cidilo* je uobičajena hidronimijska imenica toponimizirana na nekoliko mjesta i uglavnom se odnosi na povremena vrela iz kojih voda polako otječe. U sln. se bilježi hidronim *Cedilnica* (pritok Mirne kod Čateža), te *Cedilnik* i *Cedile* za izvore i studence. U jugoist. Srbiji bilježi se apelativ i hidronim *Ceđa* “vododražno mesto iz kojeg pomalo otiče voda, isceđuje se” (Nedeljkov 1994: 371). U mikro-hidronimiji na više mjesta u srednjoj Dalmaciji javlja se *Cidilo*.

cúrak (m.) g. *cúrka* ‘vrelo; mlaz vode koji izvire iz zemlje; vrtložno vrelo, šikljanje vode’ < *cúriti* ‘polako teći’ općeslavenski, vjerojatno onomatopejski glagol: sln. *curek* ‘izvorski mlaz’. U sln. hidronimiji veoma često ime za izvore (*Curek*, *V Curku*, *Na Curkih*, *Curka*, *Crlaj*, *Curkovic*), u srpskom *Curek*; “*scatebra fontis*; kao vir studencu na dnu gdje voda izbija” (ARj). Kajk. *curek* ‘vrelo’.

U starijem hrv. rječništvu: “*latex*, *curak*, *vrelo*, *zdenčina*; – *scaturigo*, *vrillo*, *vrello*” (Vitezović); “*curek*” (Belostenec, Voltiggi).

HIDRONIMI: 1375: a capite cuiusdem putei *Churek* (kod Bos. Dubice, CD 15, 128); *Cūra* (< *Cūrāk*, *cjedilo*, Nerežišća – Brač, Omiš), *Curak*, *Curek* itd.

kamenica (f.) od *kamen* < psl. **kamy*, *kamen(e)* + *ica*, ‘vrelo na kamenitu tlu’; u tom značenju ima znatno više potvrda u Bosni, kao i mnogobrojnih hidronimijskih odraza. Na dalmatinskim otocima, i na krškom području općenito, uglavnom u značenju ‘prirodno udubljenje u kamenu u kojem se zadržava oborinska voda; umjetna sabirališta kišnice u stjenovitim udubinama’.

HIDRONIMI: 1237: Caput *Kamenic* (CD 4, 41); *Kamenica* (Bihać, Makarska, Mljet, Kotor, Banja Luka, Derventa, Dugi otok), *Kamenjak* (Ogulin x2), *Živa kamenica* (Drvar), *Kamenica izvor* (Livno) itd.

kapavac (m.) ‘izvor koji kaplje s stijene’; u srp. ‘česma’; mak. *kapka* ‘vrelce’; < *kap-*, *kāpati*, što je vjerojatno onomatopejska tvorba < psl. **kapъ* (m.).

kapine ‘cjedila’.

HIDRONIMI: *Kaplja* (Senj), *Kapljav* (Zadar), *Kapljica* (Senj), *Kapovac* (Banja Luka), *Velika Kapavica* (Prozor) itd.

ključ (m.) 'vrelo, mjesto gdje voda izvireći ključa; uzavrela voda' < *ključati* 'vreti'. Kao hidronimijski apelativ potvrđen u južnoslavenskim jezicima (mak. *kluč*) i u ruskome *ključ* 'izvor', ali se toponimijski odrazi bilježe gotovo u svim slavenskim jezicima. Neki su od tih toponima, međutim, drukčijega postanja i treba ih izvoditi od psl. **ključь* 'riječni zavoj' (usp. glagol *ključiti* 'savijati, kriviti' i psl. **kljuka* 'kljuka, kuka', srodno s lat. *clāvis*), osobito ako se imena odnose na tekućice ili zavoje na kojim se mjestima često nalaze utvrde čija su imena motivirana takvim strateškim položajem. U nekim se slučajevima kod imena izvora, potoka ili rijeka koji su motivirani jačinom vrela, potvrđuje da je glagol *ključati* 'vreti' onomatopejski (usp. *klokotati*). U hrv. rječnicima: "ključ od vrjele vode, fervor" (Mikalja); "aestus, fervor; vreti ključima, maxime fervere, aestuare" (Stulli).

HIDRONIMI: *Ključ*, *Ključica* (Knin), *Ključanice* (Kaštela) itd.

šipnata/čifnata (f.) 'slatina, bočato vrelo, mjesto gdje se slatka voda miješa s morskom zbog propusnosti zemljišta'. Dalmatska izvedenica < grč. σίφων 'odvod vode, kanal za navodnjavanje' + *-atus* (> *-ata*); lat. *sīphō*, *-onis* > dalm. *šipūn* 'mlaz kiše' (Konavle), odnosno *šipūl* 'pljusak' (dočetno *-un* > *-ul*, Lumbarda). Zadržavanje obezvučenoga sufiksa *-ata* (ne *-ada*) svjedoči o starijoj usvojenici u hrvatskom. Često se javlja u toponimiji kvarnerskih i sjevernodalmatinskih otoka, osobito za imenovanje zdenaca i bunara žive, ali i bočate vode. Najviše potvrda ima sa zadarskoga područja, ali javlja se i u Konavlima. Nema međutim pouzdanih potvrda za apelativnu uporabu.

HIDRONIMI: Toponimi se uglavnom odnose na uvale s vrelom ili studencem bočate vode, a distribucija im je ograničena gotovo isključivo na otoke: *Čifnāta* ili *Čihnāta* (Rab), *Sipnāta* (Zadar), *Šipnata* (4x Dugi Otok, Zverinac, 2x Pašman), *Šipnāta* ili *Šupnatica* (Dugi otok, Molat, Pag), *Šipnāta* (Sestrunj), *Šipnāte* (Iž), *Šipnātica* (Dugi otok), *Šipnatice* (Dugi otok), *Šipun* (Cavtat), *Šupnata* (Dugi otok, Rava), *Pod Šipnātku* (Zverinac), *Jêzero Šipnāta* (Zverinac).

3. APELATIVI NASTALI SUPSTANTIVIZACIJOM PRIDJEVA KOJI ODRAŽAVAJU NEKO SVOJSTVO IZVORSKE VODE

Ponekad se takvi pridjevi supstantiviziraju samo u toponimima ali nikada ne postanu prave vodne imenice: *žedno vrelo* 'slabo vrelo koje često presuši' (*Ževajik*, *Žejavc*, *Žedno*, *Žejvinac*); *živa voda*, *živac* 'vrelo žive vode' (*Živac*) i sl. Vodne imenice i njihova hidronimizacija vrlo često nastaju postupkom univerbizacije: *živo vrelo* > *Živac*, *kisela voda* > *Kiselica*, dok pridjevski likovi (tipa *Žedno*) ističu u takvim krnjim sintagmama (**Žedno*[*vrelo*]) ne identifikacijski član (*vrelo*) nego diferencijacijski (*Žedno*) koji u toponomastičkoj uporabi ima dominantnu funkciju.

3.1. Slavske tvorbe:

hlādenac (m.) ‘vrelo’; od pridjeva *hladan* < psl. **xoldьnъ* (*hlad* < psl. **xoldь*). Taj pridjev ima poprilično odraza u slavenskoj toponimiji, osobito u hidronimiji, ali na hrvatskom području nema zabilježenih toponima tipa **Hladenac*. Kao hidronimijski apelativ nastao je prema vodnoj imenici *kladénac* ‘vrelo’, semantičkim preklapanjem s pridjevom *hladan*.

U hrvatskom se rječništvu bilježi od 16 stoljeća: “hladenac, studenac, bunar, puteus” (Mikalja); “fontana, fonte, luogo dove scaturiscono l’aque; fons, vrelo, živac, stūdenac, studénca, hladenac, Illir. barb. česma, kladenac” (A. della Bella); “v. zdenec” (Belostenec); “pozzo, cisterna, brunnen” (Volltigger); “v. kladenac” (Stulli). Donosi ga i Karadžić “izvor, studenac, cf. kladenac” s napomenom da se govori u Boci, gdje se bilježi i lik *hlādjénac*.

kīselica (f.) / **kisēljak** (m.) ‘vrelo s kiselom vodom’ < *kisel-* ‘acidus; humidus’ < psl. **kysělъ*, *kyslъ*. Općeslavenski pridjev s toponimijskim odrazima u svim slavenskim jezicima. U toponimiji označuje kakvoću vode ili tla. Hrvatsko ga rječništvo ne bilježi u značenju zemljopisnoga termina već se navodi samo temeljno značenje pridjeva. Toponimijski su odrazi češći u Srbiji, a osobito se često prenosi na imena naselja u Bosni: *Kiseljak* (u Bosni: Prnjavor, Derventa x2, Tuzla, Zenica x3), *Kisela Voda*, *Kiselica*, *Kiselice*.

HIDRONIMI: *Kisejevica* (Kaštela), *Kiselica* (Karlovac), *Kiselica jamnica* (mineralno vrelo, Zagreb), *Kisena* (Zadar), *Lasin kiselica* (mineralno vrelo, Zagreb) itd.

mrzlik / mrzljak (m.) ‘vrelo, studenac’; poimeničeni pridjev *mřzal* < psl. **mrъzlъ* ‘frigidus’. Kao ime za izvore i manje potoke javlja se osobito u hrvatskoj i slovenskoj hidronimiji, a rijetko u drugim slav. jezicima. U hrvatskoj se hidronimiji javlja samo na kajkavskom i čakavskom području, najčešće u dvočlanim imenima, dok se na slovenskom području često sreću likovi *Mrzlik*, *Mrzlek* te *Zmrzlake*, *Zmrzlek*, *Zmrzovec*, *Zmrzlec*. Semantički je ekvivalent apelativu studenac, ali znatno slabije prisutan u apelativnoj uporabi.

HIDRONIMI: *Mrzlake* (Zagreb x2), *Mrzle vode* (Istra).

slānik (m.) ‘vrelo slane vode’; srodno sa *slatina*. S istim značenjem u većini južnoslavenskih jezika; Na otocima se ponekad položaj s bočatom vodom ili bunar slankaste vode naziva *Slanac* (otok Rivanj, Poljana – Ugljan, Iž – Ždrelac, Pašman), a lik *Slanik* javlja se za slana ili kisela vrela u unutrašnjosti Hrvatske.

slātina (f.) ‘vrelo kisele, slane ili mineralne vode; mjesto gdje slana voda polako izvire’ < psl. **solt(v)ina*, što je vjerojatno tvoreno preklapanjem dvije ie. osnove: **sal-to-* ‘slan’, **sal-* ‘sol’ > psl. **soltъ* ‘slan’, **solъ* ‘sol’, rus. dijalekt. *sólottъ* ‘močvara’ te ie. **salH-to-s* ‘prljav, sivkast, blatne boje’ > psl. **soltъ* ‘močvara, bara’; > **soltъ-* + *ina* s apelativnim i hidronimijskim odrazima u svim slav. jezicima: srp.

slätina 'slano vrelo, gdje voda pišti iz zemlje' (*Slačina, Slatina, Slatine, Slatino, Slatinska*); sln. *slätina* 'kisela voda' (*Slatina, Slatine, Slatenik, Slatenika, Slatinski Potok*); mak. i bug. *slatina* 'slabo vrelo, vrelo slane vode; slana zemlja, močvara'. Terenska analiza mnogobrojnih toponomastičkih odraza pokazuje da je i u hrvatskom imenica *slatina* u toponimiji zadržala primarno značenje 'kaljuža, močvara'. To je temeljni semantizam u većini slavenskih jezika, gdje se relativno rijetko odnosi na vrela.

HIDRONIMI: 1256: ad caput *Salatinnik* (CD 5, 37); *Slatina* (Istra), *Slätina* (Brač), *Slätine* (Čiovo, Baranja) itd.

smrdelj / smrdan (m.) 'vrelo (sa smrdljivom vodom); izvor u baruštini'; od psl. pridjeva **smordъ* 'smrâd', **smörděti* 'smrdjeti'. Bilježe se poimeničenja sufiksima *-an, -elj, -ulj/-ulja* i *-uša*. U apelativnoj je uporabi lik *smrdan* znatno rasprostranjeniji na području Srbije, Crne Gore i Bosne, a i toponomastički su odrazi onamo znatno češći: *Smrdak, Smrdan, Smrdana, Smrdan-bara, Smrdanj, Smrdecica, Smrdeljica, Smrdeljan, Smrdljan, Smrdljivac, Smrdljivčić, Smrljevac, Smrdeći studenac* i sl. Semantički slične tvorbe nalazimo i u hidronimiji ostalih slavenskih jezika. Imena su vjerojatno motivirana postojanjem sumpora u vodi, no kod nekih se primjera svakako treba računati i s fitonimijskim podrijetlom.

HIDRONIMI: *Smrdalj* (Gospić), *Smrdan* (Petrijnja, Šibenik, Knin, Livno), *Smrdanac* (zdenac, Knin), *Smrdečac* (voda kod Splita, 1314: ad aquas fetidas, 1315: An Puteum fetidum), *Smrdel* (Drvar), *Smrdelj* (Gospić, Slatina), *Smrdelj* (Udbina), *Smrdelji* (zdenac, Split), *Smrduša* (Split), *Smrdeće Toplice* (toplice kod Klanjca u Zagorju) itd.

studénac (m.) 'zdenac, vrelo' < **studenъcъ*, što je poimeničen psl. pridjev **studenъ* 'studen, mrzao, hladan' + *-ъc > -ac*. Prvotno je dakle ta riječ označavala 'vrelo hladne vode' no postala je jednim od temeljnih općeslavenskih hidronimijskih apelativa s toponimijskim odrazima u svim slavenskim jezicima: stcsl. *studenъcъ* 'zdenac', srp. *studenac* 'izvor iz kojeg se zahvaća voda', sln. *studénec*, bug. dij. *studénec*, mak. *studenec*, slv. *studňa*, češ. *studna*, polj. *studnia*, rus. *studénec* 'vrelo' itd. Dijalekatni likovi čak. *studěňac / studěňac* (Poljica).

U starijem hrvatskom rječništvu bilježi se: "cisterna, ein Cistern; – fons, fonte, Brun; – puteus, pozzo, Brunnen" (Vrančić); "kladenac, vrjelo; fontana, fons; – studenac, puč, bunar; pozzo, puteus" (Mikalja); "studenec, zdenec; fons" (Habdelić); "fontana, fonte, luogo dove scaturiscono l'aque; fons, vrelo, živac, stùdenac, studénca, hladenac, Illir. barb. česma, kladenac" (A. della Bella); "studenec, vidi zdenec" (Belostenec); "cisterna; deždenica, studenac, zdenac deždeni; – fons, studenec" (Jambrešić); *studěňac; pozzo; fons, puteus*.

Zanimljiva je arealna rasprostranjenost toga apelativa na južnoslavenskome prostoru. Primjerice, u zapadnoj Hercegovini česti su odrazi u toponimiji, dok u

istočnoj gotovo izostaju. Na mnogim je otocima to temeljni apelativ za obilježavanje položaja na kojem izvire živa voda. U istom su značenju zabilježeni i likovi *studenak*, *stùden* (Karlovac) ‘puteus, fons’, te deminutivne izvedenice *studenačce* (n.) ‘fonticella, fonticina’ (Stulli); *studenčac* (m.) ‘fonticulus’ (Vitezović); *studenčić* (m.) (Kačić).

POVIJESNE POTVRDE: 1201: ad fontem ad quem *Studens* uidelicet (Rovišća, CD 3, 10); 1252: ad fontem qui dicitur *Strasny studench* (Topusko, CD 4, 519); 1361: ... vbi dicitur *Bochayn studenac* (Zadar, CD 13, 95); 1443: in confinibus putei uocati *Studenac* (Šibenik).

HIDRONIMI: *Studenac* — vrlo čest mikrohidronim za vrelo, izvorište rijeke, živu vodu ili položaj na kojem su zdenci (Istra, Pašman, Ugljan, Dugi otok, Olib, Molat, Sestrunj, Vukovar, Drvar, Split, Poljica, Prozor, Omiš, Korčula, Dubrovnik, Bihać, Šibenik, Omiš, Sušac i dr.), *Studënac* (ograđeno vrelo, 5x Brač, Molat, Vodice, voda u selu *Studëne*, Rijeka), *Studëncia* (Brač), *Studenčić* (Brač), *Studenčić* (Gorski kotar, Dugi otok, Olib), *Studenca* (Omiš), *Studence* (Livno), *Studënci* (Lastovo), *Studenčica* (Imotski), *Studëncine* (Kaštela), *Studeno* (Makarska) itd.

šepurina (f.) ‘bočato vrelo, zdenac u blizini mora u koji se procjeđuje bočata voda; zemlja uz more s bočatom vodom; bočati vir’. U tom se značenju rabi osobito u sjevernoj Dalmaciji, a pitanje je može li se povezati primjerice s imenom vrela *Šepur* kod Livna. Po nekim je tumačenjima to fitonimna osnova, no nema pouzdanoga tumačenja toga apelativa. U povijesnim izvorima spominje se: 1455: aquam dictam *Soporina* (Šibenik, notarski spisi).

HIDRONIMI: *Šepurine* (kod Zadra), *Šepurine* (Šolta), *Šepürina* (Kornati), *Šipurine* (Zlarin, Prvić), *Šupurina* (Brač).

tòplica (f.) ‘topli mineralni izvor, mjesto gdje izvire topla voda’; *tòplice* (f.pl.) ‘topla kupelj, ljekovito kupalište’; poimeničenje psl. pridjeva **teplъ*/**toplъ* ‘topal’. Slični hidronimijski odrazi u svim slavenskim jezicima, ali se u slovenskom primjerice u tom značenju rabi istoznačna posuđenica *terme*.

Hrvatsko rječništvo bilježi *toplica*: “tepidarium, toplica, mlačna kupelj” (Belostenec); “terme, warmes Bad” (Voltiggi); “terme, bagni caldi, thermae” (Stulli); *toplice*: “thermae, bagni, Baadt” (Vrančić); “balneae” (Vitezović); “thermae, balneae, aquae sponte natura calentes” (Belostenec).

toplak (m.) ‘vrelo čija se voda nikad ne smrzne’.

tòplik (m.) ‘mali izvori koji se nikad ne smrznu, mjesto u vodi koje se nikad ne zamrzne’ (Crna Gora), jugoist. Srbija *Toplik*, *Toplika*.

HIDRONIMI: *Tepljuh* (Knin), *Toplica* (Gospić, Visoko), *Toplice* (kod Samobora, često ime za termalne izvore, osobito u Zagorju gdje se uglavnom javljaju dvočlana imena kao *Stubičke ~*, *Sutinske ~* itd.), *Toplik* (Zadar, Gospić), *Topusko* itd.

živac (m.) 'živo vrelo, vratak žive vode, živa voda'; < psl. adj. *živъ. Često dolazi u hidronimijskim sintagmama kao pridjevski dodatak uz vodnu imenicu koji označuje da se radi o "živoj", izvorskoj ili nestajućoj vodi. Sličnih tvorbi ima i u drugim slavenskim jezicima.

U rječništvu: "fontana, fonte, luogo dove scaturiscono l'aque; fons, vrelo, živac, studenac, studénca, hladenac, Illir. barb. česma, kladenac" (A. della Bella); "živac; fonte sorgente, fons" (Stulli). »Ti s' litnji moj hladak i živac studeni« (Marulić); »Tamo, gdi 'e živac studeni« (Držić).

HIDRONIMI: *Živac* (Drvar, Križevci), *Živača* (Trebinje), *Živaj* (Kostajnica), *Živaja* (Drvar, Kostajnica), *Živica* (Rijeka), *Živulja* (Senj). Često u sintagmama: *Živa kamenica* (Drvar), *Živa vodà* (vrela ili jame s vodom, zadržski otoci) itd.

3.2. Neslavenske tvorbe:

bànj (m.) / *bànja* (f.) 'toplice, kupelj, topli izvor' < lat. *bal(i)nĕum* 'kupka, toplice'; usp. tal. *bagno*, sve od grč. βαλανείον. Na području balkanskog latiniteta bilježi se uglavnom ženski rod: mak. *banja* 'mineralno vrelo'; rum. *baie*; alb. *bajë*; mađ. *banya*; u srpskom je lik *bànja* (f.) uobičajen za 'toplice', i s mnogobrojnim toponimijskim odrazima kojih nema na hrvatskom području. U značenju 'toplice' potvrđeno kod Mikalje u 17. st.

bànjica (f.) 'mlak mineralni izvor'; u pravilu hladniji od banje.

TOPONIMI: *Banj* (Pašman, 1289. insula *Bagni*), *Bànja* (kupalište, Senj), *Bànja* (Brač), *Bànja* (Korčula), *Banjôl* (nekoć kupalište, Rab, 1203: *Banoli*, 1229: *Bagnolo*), *Banjûla/Banjôla* (Bar, dvije vode koje tope zemljište) itd.

îlidža (f.) 'toplice'; sekundarno 'topli izvor'; < osman. tur. *ılıca* 'izvor ljekovite vruće vode, toplice'. Posuđenica preuzeta u 18. st. (od rječnika nalazi se samo kod Karadžića); usp. i alb. *lëzë* istoga podrijetla i značenja. I u hrvatskom ima toponomastičkih odraza, ali znatno rjeđe nego u Srbiji i osobito u Bosni, gdje je *Ilidža* često ime lokaliteta s izvorima sumporne vode.

tërme (f.pl.) 'toplice'; lat. *thermae* iz grč. τα θερμά, što je u pl. poimeničenje od θερμός 'topao'; prihvaćeno vjerojatno preko njem. *Therme* kao i u slovenskom gdje je *tërme* znatno češći termin za 'toplice' s mnogim toponimijskim odrazima. U hrvatskom se nazivci i imena javljaju samo rubno, s malo toponimijskih odraza i to nisu pučke nego učene tvorbe.

4. ONOMATOPEJSKE TVORBE

Nastaju uglavnom kao zvukoopisne izvedenice od glagola kojima se označuje stvaranje buke, šuma i slično, kao što su primjerice: *brboriti*, *pištiti*, *šumiti*, *žuboriti*. Neki su nazivi samo sporadične tvorbe tipa: *bobòtalo* < *bobotati*.

buban (m.) ‘jako vrelo; vrelo koje se jako čuje’; < psl. **bǫbъ* što je indoeuropski onomatopejski korijen (usp. *bubanj*), zastupljen u hidronimiji širokoga područja od Baltika do Balkana, usp. sln. *bobljáti*, ali i *bobnjati* ‘proizvoditi buku, šumiti’. U Rečniku SANU navodi se značenje “vrsta bunara, udubljenja u zemlji gde se skuplja izvorska voda”, ali na hrvatskom području nema dovoljno potvrda, niti hrvatsko rječništvo navodi to značenje. Toponimizacija uglavnom u mikrohidronimiji Srbije kao imena studenaca i vrela: *Bubanja* (kod Beograda). Za neka sličnozvučeca imena treba međutim tražiti i drugačija tumačenja. Tako se kod Kola u sz Bosni ističe: »Buban voda zove se tako zbog “bube” (plijesan i žabokrečina) što se po njoj hvata«.

HIDRONIMI: XV st.: puteum uocatum *Bubagn* (Zadar), *Bubaljka* (Pakrac), *Bubanj* (Zadar, Derventa), *Bubenica* (studenac na Velebitu), *Bubanj dolac* (jak izvor u Hercegovini) itd.

bûk (m.) g. *bûka*, pl. *bûkovi* ‘slap; vir, vrtlog’; dijalektalno ‘vrelo’; < psl. **bukъ* ili **bǫkъ* < **bukati* ‘bučati, búkati’, vjerojatno onomatopejskoga postanja. Značenje slapa nastalo je po buci koju čini voda odnosno morski valovi, no starije ga hrvatsko rječništvo ne bilježi.

bûkalj “bukalj je kad izvor izbacuje mnogo vode” (Divoselo, Lika).

HIDRONIMI: 1280: ad fontem unum *Bukoui* vocatum (kod Zagreba, CD, 6, 376); *Buca* (Pakrac), *Bučina* (Žirje), *Bučkovac* (Drvar), *Bukanja* (Bihać). Za hidronime tipa *Bukovac*, *Bukovec*, *Bukovica* itd. vjerojatnije je naravno povezivanje s fitonimom *bukva*.

klǫkûn / klǫkûnj / klǫkōt (m.) ‘mala vrulja, mjesto gdje voda izvirući ključa’; od psl. **klokotъ* ‘bučanje vode’ od onomatopeje **klok*, koja oponaša zvukove pri pretapanju tekućine. Glagol *klokōtati* ‘ključati, žuboriti, grgotati, šumiti’ je općeslavenski; stcsl. *klokotati*. Značenja su onomatopejskog postanja i uglavnom su vezana uz vodu, ali je značenje izviranja ograničeno na središnje južnoslav. prostor; preuzeto u rum. *colcot/clocot* ‘ključanje’, *clocoti* ‘uzavrijeti’. U srpskom je zabilježen naziv *klǫkōt* (m.) ‘bučni izvor’. U mak. *klokot*, *klopot* imaju mnogobrojne hidronimne odraze: *Klokotarnik*, *Klókotnik*, *Klópar*, *Klopotka* i sl.

Hrvatsko ga rječništvo ne bilježi u službi vodne imenice već samo glagol *klokotati*. “il getto, che fa l’acqua o altro liquore nel suo gorgogliamento” (Bella); “bolla, rigonfiamento d’acqua o d’altri liquori nel bollire” (Stulli); “klokot što izlazi na vrh vode kad vri, ili kad izvire” (Dubrovnik).

klokun (sjev. Dalmacija) “vrilje što u more izvire u Podgori zove se klokun” (Pavlinović);

klokunj (Dubrovnik).

glogoj (m.) “klokunj, ključ, klokot” (Smokvica, Korčula).

“il getto, che fa l’acqua o altro liquore nel suo gorgogliamento” (Stulli).

Skok kao temeljni onomatopejski glagol navodi *glojojati* 'ključati' koji se sekundarno prenosi na biljke (ER 1, 571-572). Bezljaj pri tumačenju slovenskih hidronima *Klokočevnik* i *Klokoč* ističe: »Verjetno so vsa ta imena primarna hidronima, izvedena in onomatopoeje *klokotb*, medtem ko so rastlinska imena sekundarna, različno tvorjena pri posameznih slovan. narodih.« (1956: 263-264). Tako je i za mnogobrojne hidronime tipa *Klokoč*, *Klokočec*, *Klokōčevac*, *Klokočevica* moguće fitonimsko postanje od *klokoč*, *klokočika* 'Staphylea pinnata', no ono je vjerojatno sekundarno.

HIDRONIMI: Imena vrelišta potvrđena u povijesnim vrelima tipa: 1269: supra caput *Kokonychfew* (sz Bosna, CD 5, 512); 1345: ad caput rivuli ... quem *Kolkothfö* vocant (vjerojatno Klokoč kod Cetingrada); 1299: ad fontem vocatum *Cocur* (kod Skradina, CD 7, 355) i dr. vjerojatno su onomatopejskog postanja, no na hrvatskom području nema ustaljenoga lika hidronimijskoga apelativa.

Klokun (nekoliko vrela u Hercegovini, jako vrelo iznad Ploča).

pisk- / *pišt-* < psl. **piskati*, što je općeslavenski glagol kojim se izriču različiti zvukovi, pa otuda zvukoopisne vodne imenice tipa *pištavac*, *piščaj*, *pištēt* i sl. u značenju 'vrelo; mjesto gdje voda piskavo izbija'. U ARj *pišt* 'tanki mlaz vode, kad otkud poteče' (A. della Bella, Stulli), a među inim značenjima glagola *pištati* nalazi se kao nepouzdana iz Stullijeva rječnika 'pomalo postajati vlažan'. Apelativ ima mnogobrojne toponimijske odraze, a u nekim je toponimima došlo do značenjskog naslanjanja na dvije osnove: od glagola *pištati* i imenice *pijesak* < psl. **pěsokъ*, jer voda na izvoru usitnjavanjem kamena stvara pijesak. Tako je kod mnogih mikrotoponima tipa *Pišćina*, *Pišćine*, *Pišćenica* i sl. nemoguće odrediti prvotnu motivaciju. Za neke je moguće prihvatiti pučko objašnjenje: "izvire ispod kamena pa pišti" (Kolo, sz Bosna).

piščur (m.) 'vrelce' (Istra); *piščaj* (m.) 'vrelo' (Topolovac kod Siska); *piščak* (m.) 'cjedilo' (Brač); *piščénica* (f.) 'mjesto gdje pišti voda i protokom stvara pijesak' (Poljica); *piščetak* (m.) 'vrelce, mali izvor' (Istra); *piščevina* (f.) 'izvorska voda' (Topolovac kod Siska); *pištaličina* (f.) 'malo, slabo vrelo' (Lika); *pištaljina* 'izvor koji izbija iz pećine' (primjeri iz srp.); *pištavac* 'malo slabo vrelo'; *pištavica* (f.) 'isto' (Lika); "slabo vrelo, koje dobro ne otječe, nego samo onako kaplje" (Lika); *pištavina* (f.) 'izvor koji teče iz kakve hridi ili iz pjeskulje' (Stulli); *pišténjak* 'slab izvor' (Lika, Bos. krajina); *pištēt* 'malo vrelo, lokva koja se cijedi iz zemlje' (Hercegovina); "sabiralište vode na mestu gde se voda jedva probija iz zemlje malim izvorčićem i ne ide dalje, s dodatkom da se kaže pišti." (Pižurica); *pištuljak* (m.) 'curak' (Slavonija).

HIDRONIMI: *Piski* (Kaštela), *Piskula* (Gospić), *Pišćak* (Split), *Pišćak* (x5 Brač), *Pišćet* (Makarska), *Pišćetak*, *Pišćetki* (Istra), *Pišćevac* (Brač), *Pišćić*, *Pišćine* (Kaštela), *Pišćalci* (Kolo, Bosna), *Pišćánac* (Treštenovci u Slavoniji), *Pišćala* (Lika), *Pišćalo* (Drvar), *Pišćanac* (Pakrac), *Pišćet* (Split), *Pišćeta* (Mostar), *Pišćeti*

(Prozor), *Piština* (Istra), *Pištine* (Žirje), *Pištalina*, *Pišćivoda* (Sarajevo), *Vodã piščĩ* (Brač) itd.

sòpot (m.) ‘vrelo, vrutak, izvor iz stijene; podvodni teren s mnogo vrutaka’ < psl. **sopot* < **sop-*, *sòpiti* ‘dahtati’ + *-ot* (onomatopejski sufiks). Kao apelativ opstao samo u južnoslav. jezicima: srp. *sopot*, *sopotac*, *šopot*, sln. *sopòt* ‘slap, para’ *sopòtnica* ‘kanal, slap’, ali javlja se dijalekatno i u poljskome gdje označava ‘bučkajući izvor’. Bilježi se u hidronimiji južnih i zapadnih slavenskih jezika: Udolph je upozorio na gomilanje imena izvedenih od tog praslavenskog apelativa na području jugoistočne Poljske te stoga zaključuje da apelativ *sopot* predstavlja jedan od značajnijih leksičkih elemenata za proučavanje ranih slavenskih migracija (Udolph 1979: 449-452).

Iz slavenskih je jezika riječ preuzeta u rum. kao *şípot* ‘izliv, tok’, a toponimijskih odraza ima i u alb. *Sopot*, mađ. *Szepetk*, *Szepòtk*, *Szöpòtk*.

U mikrotoponimiji je vrlo često ime za vrela i zemljište oko njih, pa i potoke, ali se primarni hidronim često prenosi i na naselja: *Sop*, *Sopja*, *Sopot*, *Sopote*, *Šopot* i sl. Dijalekatni likovi *còpòt*, *šopot* (Dalmacija); *sop* (Belostenec, Mažuranić) uglavnom označuju ‘slap’, a to je značenje nastalo jer se soptanje vode za bujica na uzvišenim terenima pretvara u slap.

U ARj: “izvor, koji s jakim šumom prodire iz zemlje; voda koja s velikim šumom pada s kakve visine; svaki izvor, koji donosi mnogo vode, te se čini kao da se ona sipa s takvoga mjesta. Od korijena, koji se nahodi u tom glagolu sipati, samo u prijevaju, i nastala je ta riječ.”

HIDRONIMI: 1209: ad *Zopoz* (kod Križevaca, CD 3, 86); *Sopot* (Istra, vrelo Kupčine, naselje u Novom Zagrebu s druge strane Save), *Šopot* (Benkovac) itd.

5. NOMINA METAPHORICA

Kod termina metaforičnoga postanja toponomastički se sadržaj crpi iz skupine asocijativnih značenja, a osnovno se leksičko značenje apelativa i prvotna motiviranost pritom gubi. Metaforični nazivi konceptualiziraju neka nova i apstraktna značenja koja se jednim dijelom preklapaju. Semantička veza između metafore i objekta na koji se ona odnosi nastaje uglavnom analogijom koja se temelji na nekim konceptualnim sličnostima ili zajedničkim svojstvima. Iako je već napomenuto da nema bitne razlike u načinu na koji pojedini jezici oblikuju stvarnost u leksičke kategorije, motivacija nekoga imena sigurno djelomice ovisi o pojmovnom ustrojstvu samoga jezika. U većini jezika, među hidronimima metaforičnoga postanja koji se odnose na vrela, najbrojniji su oni nastali prema dijelovima ljudskoga tijela, u prvom redu od imenice *glava*.

blizanci (m.) 'dvojno, dvostruko vrelo'; od pridjeva *bliz* < psl. **blizъ* s prvotnim značenjem 'susjedni, onaj što se dodiruje drugoga'. Metaforički termin, prema 'dvojci; oni koji su blizu'; *blizna/blizno* ima razna hidronimijska značenja u pojedinim slav. jezicima.

HIDRONIMI: 1336: in caput *Blyzna* (CD 10, 254); *Blizanci* (dvojno vrelo), *Bliznice* (Split, Šibenik), *Bližnica* (Livno), *Bliznec* (Zagreb) itd.

gláva (f.) 'vrelo, izvor neke tekućice'; < psl. **golva*. Metaforičko prenošenje u zemljopisno nazivlje bilježi se u mnogim jezicima, ali znatno češće kao metafora u oronimiji s apelativnim značenjem 'vrh, uzvisina'. Hidronimijsko značenje nije jednako rasprostranjeno u svim slavenskim jezicima, primjerice, u slovenskom je znatno rjeđe nego u hrvatskom. Izvedeni se likovi imena bilježe i u hidronimiji, ali se značenje izvora ne navodi u starijim hrvatskim rječnicima ni u ARj, već samo kod Karadžića, a u srpskom ima i znatno više toponimijskih odraza.

HIDRONIMI: *Glava od vode* (Mljet), *Zvîrja glōvâ* (1305: *Glaua Zirica*, Brač) itd.

gřlo (n.) 'bistro mjesto u izvoru, podvodno vrelo'; < psl. **gřr-dlo*. Temeljno toponimijsko značenje 'rukavac na ušću rijeke, tjesnac'; *gřlīc* (Hrvatsko primorje).

gřljāk 'otvor bunara, studenca'.

HIDRONIMI: *Grljak* (zdenac, Makarska), *Dvògrlja* (Poljica), *Zagrljak* (Zadar) itd.

krnica, krñnica (f.) prema ARj (5, 604) u hrvatskom je opstalo samo apelativno značenje 'drvena posuda', stosl. *krnica* 'posuda' < psl. **krynica* 'drvena zdjelica', ali i 'vrelo, duboko mjesto u vodi'. Kao hidronimijski apelativ ograničen je na istočno i zap. slavenske jezike: bjrus. *krynica* 'jezerce', *krynica* 'potok', ukr. dij. *kryn-na*, *krynica* 'vrelo', rus. dij. *krynica* 'vrelo, zdenac' (vrlo rasprostranjeno u imenima vrela tipa *Krinica, Kriničnyj, Kriničnaja*); polj. dij. *krynica, krenica* 'vrelo', poljski *krenéica* 'vrelo'. Značenje 'vrelo, duboko mjesto u vodi' očuvano je u slovenskom apelativu *krnica* i mnogobrojnim istoimenim slovenskim hidronimima *Krnica, Krnice, Krničica, Krničje, Krnišnica* (Bezljaj 1961: 310). Prema Skoku riječ je u hrvatskom bila živa do 15. st., ali potvrde za semantički razvitak toponomastičke metafore bilježe se samo na području Istre. Zbog brojnosti hidronimiskih potvrda u slavenskim jezicima sve tri skupine treba međutim pretpostaviti da se radi o izvornom hidronimijskom apelativu te da se prvotno psl. značenje 'vrelo' izravno odražava i u hidronimiji na hrvatskom području. To potvrđuju mikrotoponomastička istraživanja povijesnih vrela, osobito sa prostora Istre i Dalmacije. Na prostoru zadarskoga zaleđa V. Skračić u povijesnoj građi bilježi hidronime: *Carniza, Carnixa, Charnize, Cherniza*.⁶ Možda od toga apela-

⁶ Prof. Emil Hilje sa zadarskoga Filozofskog fakulteta sakupio je golem korpus povijesne toponimijske građe 14. i 15. st. iz Zadarskoga arhiva, koju je toponomastički obradio prof. Vladimir Skračić. Rezultati njihova rada bit će uskoro objavljeni u posebnoj monografiji, a željela bi im zahvaliti što su mi omogućili djelomičan pristup građi prije objavljivanja.

tiva treba izvoditi imena naselja *Krnica*, *Krnjica*, ali i hidronime *Kârнице* (duboko iskopana lokva uz put, uvijek ima vode, otok Molat), *Krenica* (Split), dok za hidronime *Krnjača* (potok, Bjelovar), *Krnjajac* (desni pritok Pakre, Slavonija) vjerojatno treba tražiti drugo tumačenje.

oko (n.) 'vrela, izvor iz kojeg voda polako otječe'; < psl. **oko*. Kao hidronomastička metafora prisutna u raznim, ne samo slavenskim jezicima. Temeljno je toponomastičko značenje 'vrela', potom 'jezero', ali se bilježi i srodno polj. dij. *oko* 'otvoreno mjesto na zarasloj poplavljenoj dolini'. U hrvatskoj hidronimiji rijetko, češće u Srbiji i Crnoj Gori. ARJ bilježi da na Skadarskom jezeru *oko* znači "mjesto gdje se voda čini drukčija nego u ostalom jezeru. Po svoj prilici na onijem mjestima u dubini izvire voda".

Crno oko (propusno vrelo uz izvor Neretve), *Dva oka* (Imotski), *Modro oko* (vrela i lokva, Mostar) itd.

okno (n.) 'vrela, rupa kroz koju teče voda, izvor u kojem se voda skuplja i ne otječe. Apelativ metaforičkoga postanja za *okno* 'prozor', široko je rasprostranjen u toponimijama slav. jezika s osnovnim značenjem 'vrela'; sln. *Okno* (više manjih vrela, potom *Jezerko okno*, *Na okencu*, *Okence*).

6. VODNE IMENICE SA SEKUNDARNIM SEMANTIZMOM

U hrvatskoj su mikrohidronimiji relativno česta imena tvorena od apelativa kojima 'vrelište' nije temeljni semantizam, već je to sekundarno značenje nastalo razvojem semantičke evolucije ili se javlja samo dijalekatno, dotično regionalno. U pregledu hidronimnih odraza vodnih imenica iz ove skupine navode se samo ona imena koja se eksplicitno odnose na vrela, jer je broj hidronima s osnovnim semantizmom naravno znatno brojniji.

barnjak (m.) 'vrela'; < *barn(i)* 'lokveni' + *-jak*; u tom se značenju bilježi u Pounju, i Bos. Krajini. Češće se javlja složenica *živobara* (f.) 'živo vrelo, bara koja ima svoj izvor i otječe'. Malo je toponimijskih odraza koji se odnose na vrela. "Živobare su izvori pored samih reka i potoka, u neposrednoj blizini, otiču, s vodom iste temperature".

bezdan (m.) 'zdenac, bunar' (Srijem) < **bezъdъno* < psl. **dъ(b)no* 'dno'. U krškoj terminologiji to su jame koje spajaju tlo i podzemne vode, ne vidi im se dno i mogu biti do 500 m duboke, pa se u dinarskom kršu nazivaju *bezdan*, *bezdanka*, *bezdanica*, *bezdanjača*. U Sloveniji Bezljaj (1956: 86-87) navodi hidronime tipa *Brezno*, *Globoka Brezna*, *Brezdan* (uglavnom ponornice ili izvori).

HIDRONIMI: *Bezdan* (Žirje), *Brezdan* (Mostar), *Prezdan-Vrelo* (kod Taborišta, Petrinja), *Glatkovićev bezdan*, *Pavličev bezdan* (Grobničko polje).

cisterna (f.) temeljno značenje ‘umjetno zbiralište kišnice’, ali često i ‘zdenac’ no obično bez prirodnog vrelišta; < lat. *cisterna* od grč. κίστη ‘košara, vedro’; već u stcsl. *isterna*, istr. *dustierna*, *žustierna*, *dzusterna*; dalm. *gustijerna*, *štêrnja* (Lika, Žumberak), *štêrna* (Istra, Kvarner), *bistijerna/bisīerna/bistiernja* (Konavli, Boka), *bisterna* (Hercegovina); kajk. *čêtrnja*, štok. *čatrnja*.

U hrvatskom rječništvu bilježi A. della Bella, Stulli (četna), Belostenec (cisterminus; – immisarium, šterna ili četrnja; štèrna, zdenec prez zvirališča).

HIDRONIMI: 1069: ad *gusternam*; 1184: u *kostěr̃ne* (Brač), 1305: *Costirda* (*Kostîrda*, Brač); *Čatnja* (Zadar); *Čâtrna* (Brač); *Čatrnja* (Gospić, Ogulin, Plitvice, Split, Banja Luke, Senj), *Strînja* (Kaštela), *Šterna* (Buje); *Šternja* (Lika), *Štîrnja* (Omišalj, Krk), *Štiernica* (Istra), *Zustierna* (Istra), *Rojeva čatrnja* (Hercegovina).

jâma (f.) ‘udubina, rupa okruglastog oblika’, sekundarno ‘vrelo’ < psl. **jama*, vjerojatno od ie. **jam-* ‘kopati’, s prvotnim značenjem *‘ono što je iskopano’. Općeslavenski apelativ (stcsl. *jama*, rus. polj. *jama*, češ. *jâma* i sl.) ne nužno hidronimijski, ali ima puno mikrohidronimijskih odraza na području južnoslavenskih jezika; usp. sln. *Jama*, *Jamnik*, *Jamice* ... Mnoge se jame pune oborinskim vodama, no neke imaju podzemna vrelišta. Na obali i otocima bilježi se i istoznačna tal. posuđenica *buža*, a u Istri *fojba* < lat. *fovea*, te imena vrela i zdenaca *Fojba*, *Fojbon*; usp. i *bezdan*. Izvedenice tipa *jamurina*, *jametina*, *jamuža*, *jâmača* često se odnose na udubine s podzemnim vrelom.

HIDRONIMI: *Jama* (često u Dalmaciji), *Jâmača* (Baranja), *Jamina* (Zadar), *Jâmine* (Rijeka), *Jamûrina* (Baranja). Dvočlana imena na otocima često se odnose na manja vrela koja presušuju: *Babina jama* (Karlovac), *Vodnô jâma* (Brač) itd.

jezerce / *jêzero* (n.) dijalekatno značenje ‘vrelo’, a primarno ‘oveća površina stajaće vode, *lacus*’; < psl. **ezer-*; značenje ‘vrelo’ javlja se naročito na mjestima u kršu gdje nema pravih jezera: “izvor iz velike dubine”; “kad je izvor usred vode, voda vri i čini kao vrtlog”. Kao ime vrela često se bilježi na području Bosne.

HIDRONIMI: 1299: uersus fontem uulgariter uocatum Stubal siue *Gezero* (kod Skradinskog buka, CD 7, 333); *Jezera* (Bihać), *Jêzero* (Karlovac, Senj, Gospić, Ogulin, Zagreb), *Jezerac* (Gospić, Livno), *Jezeranca* (Zagreb), *Jezerâne* (Lika), *Jezerca* (Drvar), *Jezerce* (zdenac, Mostar), *Jezerica* (Gacko), *Jezerina* (Gospić, Mostar; živa pitka voda, pojilo, Molat), *Jezerine* (Drvar), *Jezerica* (Lika), *Jezeranec* (Zagreb), *Jezero bunar* (Knin) itd.

kâl (m.) dij. ‘vrelo’; < psl. **kalъ* ‘blatište’; općeslavenski apelativ s temeljnim značenjem ‘blato, mulj, glib, kaljuža’.

kalac (m.) ‘izvor koji brzo presuši’;

kalić (m.) “fons, puteus; hladenac, kalić; latex, curak, vrello, zdenčina; – scaturigo, vrillo, vrello” (Vitezović); ‘primitivni zdenac’ (Cres).

HIDRONIMI: *Kàlac* (Lastovo, Pogora), *Kalaće* (Hercegovina), *Kalač* (Kotor), *Kalca* (Gorski kotar), *Kalci* (Glina), *Kalčić* (Gorski kotar), *Kale* (Makarska), *Kalič* (Cerknica), *Dolčićkalič* (Rijeka) itd.

lòkva (f.) ‘bara, mlaka’ < psl. **loky*. U toponimiji se uglavnom odnosi na sabiralište vode, ali likovi tipa *lokánjac*, *lokánjak* i deminutivi *lokánjić*, *lokanjčac* katkad označuju ‘vrelo’.

HIDRONIMI: *Lòkva* (Rab, Zadar, Drvar x13, Makarska, Prozor x2, Šibenik x4, Vis, Omiš x2), *Lòkve* (Gacko x3, Makarska, Omiš, Drvar x4), *Lòkvice* (Hercegovina), *Lokvić* (Žirje), *Na lokvi* (Rijeka), *Duliba lokva* (vrutak, Šibenik), *Lokva dolci* (Silba), *Modra lokva* (Livno), *Peles lokva* (Šibenik), *Suva lokva* (Šibenik), *Lokve na plani* (Omiš), *Lòkvica kraj smòkvicē* (Rijeka), *Duliba lokva* (Šibenik) itd.

màtica (f.) stara izvedenica < psl. **matka* < **mati*; temeljno je značenje ‘brzica, snažni tok rijeke, središnji dio rijeke, riječno korito’ kao i u sln. *mática* ‘riječni tok’, mak, bug. *matica*, *mátka* ‘riječno korito’, no već u stosl. bilježi se i značenje ‘vrelo’ koje danas na hrvatskom prostoru funkcionira samo dijalekatno. Međutim, malo je odraza u hidronimiji i nigdje se ne odnose na vrela.

mlak (m.) ‘slabo vrelo’ (nedovoljno potvrđeno), znatno češće *mlàka* (f.) ‘manja bara, lokva’; < psl. **molka*/**molky* ‘udubina s blatnom tekućinom’. U hrvatskome je semantizam vrlo precizan ‘manja stajaća voda, lokva’, a u Srijemu ‘pištalina; slatina, gdje voda pišti iz zemlje’. U ist. Srbiji bilježi se i značenje ‘izvor plitke izdani, obično u nizini’. “Mlaka = kao slatina, gdje voda pišti iz zemlje” (Baranja). U hrvatskoj mikrohidronimiji nalaze se samo odrazi lika *mlaka*, ali gotovo uvijek označuju lokvu, mnogo rjeđe vrela kao u primjeru *Mlàke* (Poljica).

U povijesnim vrelima bilježi se i kao ime za vrelište (1427: puteum ... *Globokamlaka*, Turopolje), ili kao izvor rijeke: 1249: caput *Chorna mlaka* (CD 4, 404).

močilo (n.) ‘cjedilo; vlažno zemljište, namakalište’; < psl. **moč(d)l-*, **močidlo* ‘mjesto gdje se natapaju konoplje; zbiralište vode; močvara’; *mòčila* (n.pl.) ‘mokrina, vlažno zemljište oko izvora’, a u srpskom se bilježi i značenje ‘snažan izvor’ (*Močila*, *Močile*). Općeslavenskoga je postanja i proširenosti.

HIDRONIMI: *Močila* (često u mikrohidronimiji, no uglavnom se odnosi na lokve, vlažna zemljišta ili vrela koja čine oko sebe blato, moču, vrlo rijetko i na vrelo samo: *Močilo* (Gospić), *Močila vrelo* (Jajce) itd.

vîr (m.) dijalekatno ‘vrelo’; < psl. **virь* ‘mjesto gdje je voda nemirna (zbog podvodnih vrela ili struja)’, usp. i stosl. *virь*; također od psl. **vrěti*; Općeslavenska vodna imenica s osnovnim značenjem ‘vrtlog, duboko mjesto u vodi ili rijeci’, a značenje ‘vrelo’ ograničeno je na južnoslavenske jezike, i to samo u dijalektima, najčešće u Bosni; usp. i lit. *výrius* ‘vrtlog’; let. *virags* ‘isto’; sln. dij. *vîr* i *izvir* ‘izvor, vir’ (*Ovirje*, *Vir*, *Viršnica*, *Virčica*), *virje* ‘izvorište’; srp. *vir* ‘vrtlog, voda za pojenje, izvor, ponor’. O starosti toga hidronimijskog apelativa

svjedoče grčki toponimi Βυρέ na Peloponezu, Βυρός i Βυρόν, Βύρα grškoalbansko *virói*, *virna* ‘vrelo’.

U hrvatskom rječništvu sva se značenja odnose na ‘vrtlog, duboko mjesto u rijeci ili vodi’, a samo se kod Stullija navodi “vir, virak, viranjek; sorgente, fonte; scaturigo, fons”.

“mjesto u vodi, gdje se ona vrti, uvija, kao kad kroz lijevak teče; to mjesto je ondje, gdje je voda duboka, a u tjesnacu, pa je vir i dubina, gdje se voda potoka zadržava; to je i na izvoru, pa vir znači i izvor; najzad je vir voda, potok” (ARj).

U toponimiji se često odnosi na vrela. Istoznačnica *vrtlog* niti apelativno niti u toponimiji nikada se ne odnosi na vrela, osim za ‘kovitlac u moru nastao djelovanjem podvodnoga vrela’.

HIDRONIMI: 1331: ad locum sive fontem vocatum *Vir* (Jelsa na Hvaru, Ljubić, Stat. Lesinae, 210); *Vir* (Mostar, Mljet, Kola u sz Bosni), *Virak* (Ogulin, Gradište kod Županje), *Crni vir* (Mostar), *Krivi vir*, *Okovir vrelo* (Knin), *Zeleni vir* (Skadar), *Virje* itd.

vòda (f.) < psl. **voda*; općeslavenski apelativ s hidronimijskim odrazima u svim slavenskim jezicima, a osobito je produktivan upravo na južnoslavenskom području. U hrvatskoj je hidronimiji rasprostranjeno značenje ‘vrelo’ (iako se može odnositi i na lokve, potoke, rijeke, jezera, pa i mora), dok je na srpskom području češće značenje ‘potok, rijeka’. Na otocima se koristi kao ime za zbirališta vode, a često uz apelativ stoji neki pridjev: *Hladna voda*, *Studena voda* ... U kršnim predjelima, oskudnima vodom, *mrtva voda* uglavnom označava kišnicu, a *živa voda* izvornu vodu.

vòdica (f.pl.) demin. ‘vrelo, vrulja’; *vodice* (pl.) umanjenica u množinskom liku često se javlja u Dalmaciji, odnosno u krajevima u kojima je nestašica vode kao ime vrela ili jednostavno kao oznaka da na tom prostoru ima vode. Na otocima se često taj lik rabi za obilježavanje terena u uvalama gdje se slatka voda miješa s morskom, odnosno kao istoznačnica romanskoj usvojenici *šipnata*.

HIDRONIMI: *Vòda* (uglavnom za jame s vodom ili zdence, često na zadarskim otocima), *Vodica* (vrlo često kao ime vrela: Knin, Zadar, Poljica, Makarska, Split, Mljet, Brač, Počitelj – Lika, Drvar, Livno, Požega), *Vodice* (Brač, Rab), *Vodnica* (Gospić, Korenica), *Bodakova vodica* (Gospić), *Brezova voda* (Slatina), *Bukova voda* (Slatina), *Čalinska vodica* (Karlovac), *Dobra voda* (Pakrac, Omiš), *Dobre vode* (Brod), *Dobra vodica* (Otok, Slavonija), *Dujaska voda* (Derventa), *Fratarska voda* (Travnik), *Gornja voda* (Ašikovci, Slavonija), *Ívina vòdica* (Lakušija, Slavonija), *Jadova voda* (Karlovac), *Krštena voda* (Mostar), *Mala voda* (Zadar), *Mala Vodica* (Zadar), *Mrzle vode* (Istra), *Mutna voda* (Travnik), *Sveta voda* (Bjelovar), *Vilina vodica* (često ime za vrelo u Dalmaciji), *Vlaška voda* (Ogulin), *Vršičke vode* (Rijeka), *Živa voda* (Istra, Kornati, Brač), *Voden dolac* (Omiš), *Vodena jela* (Gospić), *Vòdeni rât* (Mljet) itd.

7. OSTALI NAZIVI ZA VRELIŠTA NEJASNOGA PODRIJETLA, ODNOSNO ONI ZA KOJE NEMA POUZDANIH APELATIVNIH I HIDRONIMIJSKIH POTVRDA NA HRVATSKOME PODRUČJU.

Na hrvatskom se području za obilježavanje vrela i zdenaca bilježe sporadično i tvorbe koje ne pripadaju općehrvatskomu leksičkom korpusu, a u toponimiji se javljaju samo na rubnim područjima ili u povijesnim vrelima. Uglavnom su to manje čestotne vodne imenice, pojedinačne metaforične, onomatopoejske ili nejasne tvorbe, od kojih je većina vjerojatno praslavenskoga podrijetla, no navode se i neki neslavenski hidronimijski apelativi za obilježavanje vrelišta.

Iako se kod većine apelativa koji se navode u ovome odjeljku radi o nazivima koji hidronimijske odraze uglavnom imaju na srpskom području, priloženi popis ni u kojem slučaju ne predstavlja prikaz srpske građe. Izdvajanje leksema koji samo u srpskome funkcioniraju kao hidronimijski apelativi zahtijevalo bi ponovno pomno iščitavanje svih vrela, rječnika, putopisa, književnih i drugih djela koji su već obrađeni za Akademijin rječnik, a to naravno nadilazi okvire ovoga rada. Vodne imenice slavenskoga ili neslavenskoga podrijetla koje imaju toponimijske odraze na područjima ostalih južnoslavenskih jezika, a na hrvatskom se ne nalaze niti sporadično, u ovome se popisu ne navode.

bâč / *bač* (m.) *bâča* 'vrst zdenca sa slankastom vodom; bunar uz obalu' (u sred-njoj Dalmaciji); *bac* (Trogir, čakavski primjer upućuje na izgovor [c]).

Za *Bački potok*, pritok Mirne, Bezlaj smatra da je izveden iz *bâč* 'studenac, cisterna' (»vodnjak, v katerem voda sama izvira iz tal.«). Za slovenske hidronime tipa *Beč* (također *Bič*, *Buč*), koji se uglavnom odnose na studence, ne isključuje povezivanje s *pəč* 'cisterna' < lat. *puteus* 'izvor', što je hrv. *puč*, no to je moguće samo u arealu romanskog utjecaja (Bezljaj 1956: 44, 51). Neka se imena mogu međutim povezivati i s *peč* < *peky* 'pećina'. Na hrvatskom području bilježe se hidronimi tipa *Bačin*, *Bačkovica* no ne odnose se na vrela, odnosno studence nego na tekućice. Budući da se ne radi o izoliranoj tvorbi nije uvjerljivo tumačenje iz rum. apelativa *bâč* s značenjem 'predvodnik pastira', ali ni povezivanje s lat. *puteus*.

bleča (f.) 'vrela, studenac'; ARj navodi da se u tom značenju javlja od 16.st., te da je nejasna podrijetla. Schütz (1957: 69) povezuje s **bьlkъ* > *buk*, odnosno izvorno **blěk-* te glagolom *blječkati se* i *bljěčkavica* (f.) "blatan put koji se "blječka" kad se po njemu hoda" (zabilježeno u Dubrovniku). U srp. vrelima *bleka* se javlja istoznačno za *bleča*. Toponima nema osim *Blečva* (sela u Bosni, kod Zvornika i Srebrenice).

»Ne daleče od grada stojahu poduboke bleče, gdi vodu cripahu grajani ter p'jahu« (Marulić).

bobot (m.) 'bučno vrelo, studenac'; također *bobòtalo* < *bobotati*; usp. sln. *bobotati*, bug. *bobótja*, *bubótja* 'bučiti'. Hrvatsko rječništvo ne bilježi to značenje, već samo *bobotati* 'cvokotati zubima'. Toponimijski odrazi javljaju se uglavnom u Srbiji i Crnoj Gori. Bezlaj navodi »Po vsej verjetnosti je *bobot* tvorjeno kakor *sopot*, *klokot*, *grohot* z glagolom *bobljati*, *bobotati* 'dumpf rollen, rauschen' ... Slov. *bobljati*, *bobotati*, *bobot* in podobno je stara onomatopoja za šumenje vode.« (1956: 69).

Hidronime tipa *Bobovac* vjerojatno treba izvoditi od *bob* 'vrsta grahorice'.

boljûn (m.) 'vrelo, izvor iz dna mora'; < lat. *bullire* 'vreti'; *bujon* (m.) 'vrulja, mjesto u moru gdje izvire živa voda, praveći kolutove na površini'. Kao apelativ u značenju 'vrelo' opstao na području Boke (Lepetane).

U hidronimiji: *Boljuni* (kamenica iz koje se pije voda, Stoliv), *Boljun* (vrutak i rječica, Boka kotorska), a istoga su postanja i istarski hidronimi *Boljun* i *Boljunščica*.

cerin (m.) 'vrelo', ali na hrvatskom području nedovoljno potvrđeno. Bezlaj (1956: 101) navodi u Dolenjskoj, u okrugu Krškoga za apelativ *cerin* značenje »studenec, ki nikoli močno ne teče« i smatra da se radi o vokalskoj redukciji od *curéti*, *curék*. U sln. hidronimiji navodi *Cerin* (izvor kod Krškog), *Crin* (studenac kod Škofje Loke), *Na Cernicah* (vodna jama kod Dragatuša). Naravno kod većine toponima treba u prvom redu pomišljati na fitonimijsko postanje < *cer*; usp. *Cerina* (potok i selo kod Čazme).

dûlo (n.) dij. 'vrelo, otvor izvora; ždrijelo'; "rupa otkle izvire vrelo" (Pavlinović). Nema međutim pouzdanih hidronimijskih odraza, ali na hrvatskom području ima dosta srodnih toponima tipa *Duliba*, *Duliba lokva* (vrutak kod Šibenika). Možda bi se od toga apelativa mogla tumačiti povijesna potvrda: 1244: in caput eiusdem minoris *Dulypchka* (CD 4, 242). Bezlaj slovensku ponornicu, pritek Krke *Dulep* povezuje s tim apelativom (ES 1, 120), a u Srbiji vjerojatno su istoga postanja imena vrela *Dulan*, *Dulo*, *Dulovo*.

fő 'vrelo', mađarski 'glava, izvor'. Kao hidronimijski apelativ funkcionira gotovo isključivo u povijesnim potvrđama s područja pod mađarskom upravom, no kod mnogih je od tih potvrda dvojbena radi li se o pravim imenima ili samo mađarskom apelativnom dodatku na zatečeno, pisarima neprozirno ime.

Zabilježena imena sva su iz povijesnih vrela: *Čazmafő* – 1255: terre *Chazmafew* incipit ab aquilone iuxta fluvium Chazma (u križevačkom okrugu, CD 4, 526); 1269: in aquam *Thempnifew*, que esset prima meta inter Dubycham et Zauam, inde *Thempnifew* ascenderet (CD 5, 511); 1269: supra caput *Kokonychfew* (sz Bosna, CD 5, 512); 1293: ibi prope est fons, qui dicitur *Gramachnikfew* (Gramaničnik, Slav. Brod, CD 7, 153); 1345: ad caput rivuli ... quem *Kolkothfö* vocant (vjerojatno Klokoč kod Cetingrada).

istok (m.) ‘vrelo’; < psl. **jbz-tokъ* ‘vrelo’, stcsl. *istokъ*; u većini starijih hrv. rječnika osnovno je značenje ‘strana svijeta’: “oriens, origo, ortus” (Vrančić); “origo, oriens” (Belostenec). Likovi *istok* i *istočnik* u značenju ‘vrelo’ danas se rabe uglavnom u Srbiji i Makedoniji gdje ima i toponimijskih odraza.

istačje (n.) ‘izvor’ od 18. st.; “Jer Nila ne ima znano iztačje”;

istočaj (m.) ‘izvor’ (15. do 18. st.); “iztočaj: scaturigine, origo” (Bella); “iztočaj: fonte, sorgente, scaturigine, quelle” (Volliggi); “fons, origo, tabula originalis” (Stulli).

istočak (m.) ‘izvor, vrutak’ (17. i 18. st.); “vrelo, vrutak od kladenca, istočak” (Mikalja); “istočak: vena della fontana o fiume, scaturigo; iztočak: scaturigine, origo” (Bella); “iztočak v. vir” (Belostenec); “v. istočnik” (Stulli);

istočilo (n.) ‘cijev kroz koju istječe što žitko’ (Šulek);

istočište (n.) ‘mjesto odakle što istječe; izvor, izvorište’;

istočje (n.) ‘izvor’ (17. i 18. st.); “origo, fons, principium” (Stulli);

istočnik (m.) ‘izvor’ < stcsl. **istočъnikъ*; usp. rus. *istóčnik*; “istočnik, uzrok, početak; origo, initium, causa, fons, caput” (Mikalja); “fons, origo, scaturigo, effluviium, eurus” (Stulli); »Rika izvira iz jednoga iztočnika« (Mrnavić).

Nijedan lik na hrvatskom području nema zabilježenih hidronimnih odraza.

izber (m.) kajk. dij. ‘duboko mjesto u vodi, vir’; Bezljaj (1956: 228) ističe da *izber* i danas dijalekatno u slovenskom znači ‘izvor, “locus fluminis profundior”’ i izvodi ga od ie. **bher-* ‘ključati’ kao i antički istarskih hidronim *Formio*, te smatra da ga ne treba dovoditi u vezu s apelativom *izvor* koji je od psl. **vbrěti*. ARj ga ne bilježi, kao ni KRj. Na području BiH, Srbije i Makedonije sasvim je nepoznat.

izdan (m.) ‘izvor; mjesto gdje voda iz zemlje pišti’; < psl. **db(b)no* ‘dno’; usp. *bezdan*. I u apelativnoj uporabi i kao hidronim znatno se češće javlja na srpskom području (Mihajlović 1970: 156).

kajnak (m.) ‘vrelo’ < tur. *kaynak* ‘isto’. U hrvatskom rječništvu se ne bilježi.

Nema hidronimijskih potvrda na hrvatskom području, no ima ih u Bosni i osobito u Makedoniji (*Kajnak, Kajnako*).

“Ribari ih [podjezerske izvore] zovu ‘kajnacima’.”

“... vode ne izvire u našoj nahiji, nije im kajnak (vrelo) u našoj nahiji” (Visoko u Bosni).

kút ‘zdenac’, *kanászkút* (dijalek.) ‘bunar na kojem se napaja krdo svinja’; mađarskoga podrijetla, ali se kao hidronimijski apelativ uglavnom ne rabi. Bilježi se međutim u latinski pisanim povijesnim ispravama s područja pod mađarskom upravom.

Šđkot (potok kod Križevaca, potok kod Gornje Stubice, < *Sókút* = *só* ‘sol’ + *kút* ‘slani izvor, puteus salis’, u Slavoniji, a u blizini je *Slani potok*); 1341: ad putem *Sowkat* dictum (CD 10, 634); 1232: puteus qui vocatur *Kenezkuta* (Kneževa voda,

Voćin, CD 3, 358); 1266: ad fontem qui dicitur *kubulcut* (Zagreb, CD 5, 404), 1303: ad fontem *Zadorcuta* (Kalnik, CD 8, 46), 1367: ad fontem *Tolyzkuta* (kod Nove Gradiške, CD 14, 58).

lupnja (f.) 'jak izvor' < *lūpiti*, *lūpati* (nesigurno tumačenje, možda se neki hidronimi mogu vezivati uz hidronimijsku osnovu *lub* < **lub̥*).

"Ako je bunar ograđen kacom, onda je lupnja"; "Buban i lupnja su jaki izvori: voda im izbija u velikoj količini i s naročitim šumom" (Podibar).

Nema zabilježenih potvrda s hrvatskoga područja, ne bilježi se u hrvatskim rječnicima niti u ARj, no možda se neki hidronimi mogu tako tumačiti, primjerice povijesna potvrda: 1234: usque ad fontem *Luplan* (CD 3, 426).

podvorak (m.) 'mali izvor uz obalu veće rijeke ili vode' < **pod-vor̥k̥* < **v̥r̥ēti*; -*vor-*; usp. *izvor*, *vrelo*, *vir*. "Imenica je podvorak od istoga korijena, koji je u izvor, izvirati, a prijedlog pod uzet je zato, jer izvire pod obalom" (ARj).

"Mesto u pesku, gde izvire rečna voda, dobra za piće." (Šumadija).

Teško je izdvojiti toponimijske odraze zbog preklapanja s imenicama *podvor*, *podvorac*, *podvornice* 'zemljište koje se zove i potkućnica; njiva oko kuće' od kojih su tvoreni mnogobrojni toponimi u Dalmaciji, no u svakom slučaju u Hrvatskoj se gotovo uopće ne bilježi u hidronimijskom značenju.

ponor (m.) 'uvir, mjesto gdje rijeka ponire, nestaje u zemlju; mjesto gdje uvire voda'; u krškom kraju 'izvor koji izbija na jednom, a ponire na drugom kraju; krška udolina, ponikva'; < psl. **ponor̥* < **ponyrati*, nesvršeni lik od **ponerti*, **pon̥r̥o* 'potopiti se', što je prijevojni lik od **po* + **nerti* 'potapljati se'; psl. **nyrati* (*se*); usp. rus. *norá* 'rupa, jama', dij. *nor* 'rupa u vodi, vir'; ukr. dij. *nora* 'izvor'. U starijim hrv. rječnicima bilježi se uglavnom "locus, ubi aqua sub terra absconditur", ali nema hidronima koji se odnose na vrela.

resinica (f.) 'vrelo, voda'; vjerojatno povezano s *resa* iako značenje nije jasno. Prema ARj s potvrdom iz 13. st., ali se u toponimiji nikad ne odnosi na vrelo. Nije sasvim jasan odnos s apelativom *resavac* (m.) 'kaljuža, močvarno tlo', no vjerojatno su oba apelativa povezana s *resen*, *resan*, vjerojatno 'blatan', što se odražava u toponimima *Resan* (Zagreb, Split) te *Duga Resa*.

rikavac (m.) 'bučni izvor' < psl. **rykati* < ie. **reuk-* < **reu-*, **rū*, što je onomatopejski korijen s odrazima i u drugim indoeuropskim jezicima. U hrvatskom se kao apelativ bilježi u značenju 'kašalj', ali u Lumbardi na Korčuli zabilježen je glagol *rīčiti* s značenjem 'teći'. Skok smatra da se radi o onomatopeji, kao i *rikati*, ali nema dovoljno potvrda. (Skok ER 3, 137, 142).

ron (m.) 'izvor, vrelo' < psl. **roniti* *'učiniti da nešto ide prema dolje'; vjerojatno oblik s metatezom (*n ~ r > r ~ n*) od ie. **ner-*, **nor-* 'potopiti' od "gran sorgente, sorgente abbondante; ingens scatebra, scaturigo" (Stulli); usp. *ponor*.

ròpot (m.) 'vrelo; štopot, buka'; < psl. **ropotъ* < *ropotati*, *roptati*. Po Skoku (ER 1: 689) = (*h*)*ropati* 'štopotati, mrmljati' < **ropati*; vjerojatno onomatopeja za žuborenje vode, kao klopot, grohot s tipičnim onomatopejskim sufiksom -ot; stsl. *ръпотъ* i *ropotъ*, rus. *rópot*, bug. *rópot*, sln. *ropôt* 'buka, tutnjava'. ARj bilježi samo onomatopejsko 'štopot, buka, lupa; prasak, šum', ali ne prenošenje toga značenja na izvor; *ropta* 'isto' (Stulli).

Hidronimnih odraza u hrvatskome nema.

ruja (f.) 'ponikva s vodom'; kao zemljopisni termin ograničen je na krško područje, i to osobito na Velebitu (prema terenskog građi). ARj ne bilježi to značenje. U toponimiji, gdje se susreće kao ime vrele, moguće i fitonimijsko podrijetlo od *ruj*, ili od značenja pridjeva *rujan* 'rumen'. Bezlaj izolirano sln. ime studenca *Rijan* tumači od istoga apelativa, ističući da je to često ime u hrv. i srp. toponimiji (1961: 154-155). Usp. toponime u Srbiji: *Rujani*, *Rujašte*, *Rujevac*, *Rujeva glava*, *Rujevci*, *Rujevice*, *Rujevik*, *Rujevo*, *Rujica*, *Rujišnik* itd.

HIDRONIMI: *Ruja* (Lika), *Rujina voda* (Senj), *Rujna* (Gospić), *Rûjnica* (Pag), *Rujnice* (Gospić).

sičak (m.) 'mjesto gdje se voda u mlazu probija' (Crna Gora), najvjerojatnije se radi o onomatopejskoj tvorbi. Mihajlović (1970: 172) izvodi od glagola *sičati* 'pištati', a Pižurica (1980: 280) donosi i *sikoč* "manji pad vode s visine" također s područja Crne Gore.

Na hrvatskom području nema hidronimijskih odraza.

skopjak (m.) nedovoljno potvrđeno značenje 'vrelo'; vjerojatno od glagola *skopniti* 'kopnjenjem prijeći u tekućinu (snijeg), okopniti', svršeni lik od *kopnjeti*, što je možda tvorba od pridjeva. Apelativna je uporaba vrlo dvojbena isto kao i tumačenje.

HIDRONIMI: *Skopjak* (Vinodol), *Skopje* (Senj), *Skopljak* (Cres) itd.

šadřvān/šedřvān (m.) 'umjetni bunar u kojem voda skače uvis; vodoskok sa bazenom od mramora ili betona'; balkanski turcizam perzijskog podrijetla < tur. *şadirvan* < perz. *šādirwan*, doslovno 'veselo teče' (Škaljić 1965: 578); usp. bug. *šadravān* 'izvor'.

HIDRONIMI: *Šedřvan* (vrelo kod Novoga, utječe u Novčicu, Lika; zemljišta gdje je nekoć bio bunar, Novi i Brušani).

šopur (m.) 'izvor' Bogdanović (1982: 287) u ist. Srbiji bilježi značenje "izvor čija voda pada, često: izvor iz stene", odnosno isto kao *šopot* ali s mnogo više toponomastičkih odraza. Međutim, *šopot* je "iskvareni" lik od *sopot*, a *šopur* se javlja samo u Srbiji (možda u vezi s etnonimom *šop*): *šopur*, *šopura* i mak. *šopur*, *šopurče*, *šopurka*. Taj se lik u hrvatskom ne javlja (osim u prezimenima *šop*). Toponime od *šepurina* vjerojatno treba drukčije tumačiti.

ZAKLJUČAK

U zemljopisnom se nazivlju njeguju i najsitnije značenjske nijanse jer one, uz različite tvorbene mogućnosti, omogućuju da se imenuje veći broj zemljopisnih objekata, kojih je uvijek više od raspoloživih ishodišnih leksema. Prikaz naziva za vrelišta predočen u ovome radu ni u kojem slučaju nije zamišljen kao prinos standardizaciji zemljopisne terminologije. Terminološki sustavi nužno teže što većoj jednoznačnosti izraza za pojedini sadržaj, dok se u ovome radu upravo nastoji upozoriti na semantičku iznijansiranoost značenja hidronimnih apelativa.

Leksička i teritorijalna raslojenost koje su ugrađene u hrvatski leksik dovode do znatne sinonimije unutar trodijalekatnih prožimanja. Za proučavanje problema istoznačnosti i bliskoznačnosti nužno je prethodno jasno odrediti razine na kojima ih promatramo, jer se strogo leksikografski gledano sinonimija ne bi niti smjela proučavati interdijalekatno, ali isto tako niti usporedno na sinkronijskoj i dijakronijskoj razinu. S druge strane, zbog dinamičnosti jezičnih mijena na povijesnom području Hrvatske, često je teško jasno odrediti što pripada dijakroniji a što sinkroniji. U toponomastičkim je istraživanjima međutim, osobito kod proučavanja ishodišnih apelativa, u ovom slučaju vodnih imenica, važno zabilježiti sve semantičke nijanse i dijaklekatno uvjetovane pomake u značenjima. Prezahtjevno bi bilo analizirati kako kontekstualno okružje utječe na izlučivanje nijansi u značenjima, te kako dolazi do proširenja temeljnoga značenja hidronimijskoga apelativa. Različita su značenja uvijek povezana, a suvremene semantičke teorije, u prvom redu prototipna semantika određuju precizne kriterije razgraničenja središnjega i izvedenih značenja pojedinih leksema.

Temeljna je zadaća ovoga rada da upozori na arelnu rasprostranjenost hidronimijskih odraza pojedinih vodnih imenica na području povijesnoga protega hrvatskoga jezika. Iz predočene su građe najzanimljiviji rezultati analize rasprostranjenosti mikrohidronima tvoreni od tri temeljna apelativa kojima se obilježavaju *mjesta gdje voda izbija na površinu: izvor, vrelo i vrulja* koji su svi izvedeni od istoga glagola **vrěti*. U nekim standardnim geografskim priručnicima⁷ nastoji se jednoznačno razlučiti semantizam tih zemljopisnih termina u hrvatskome nazivlju te se ističe da je: *izvor* 'mjesto gdje izbija manja količina vode'; *vrelo* 'mjesto gdje

⁷ Tako Roglić u krškoj terminologiji vrela opisuje kao »općenito raširen narodni naziv za izbijanje vode iz krškog podzemlja; iz pukotina voda izbija, "vrije" naglo i u velikim količinama, za razliku od izvora koji se procjeđuju kroz propusne stijene. Krška su specifičnost vrela, iz kojih u kišnom razdoblju istječe golema količina vode, te odjednom nastaje moćna tekućica, a u sušno doba presahnu.« (Roglić 1974: 64).

izbija veća količina vode, obično u kršu'; *vrulja* 'izvor u podmorju', dok su *studenac* i *zdenac* 'obzidane duboke jame iz kojih se crpi voda, bunar'. Međutim, situacija kakva se iščitava iz terenske građe ne podupire tu umjetnu, općenitu podjelu, a arealna rasprostranjenost pojedinih hidronima pokazuje da se toponimijski odrazi tih temeljenih vodnih imenica često distribucijom međusobno isključuju.

Toponimijski odrazi apelativa *vrelo* rasprostranjeni su po čitavoj Hrvatskoj i u većem dijelu Bosne i Hercegovine. To je temeljni općehrvatski naziv za *vrelišta* koji kao takav funkcionira u skoro svim lokalnim onomastičkim sustavima, a ujedno je dobro potvrđen u starijem hrvatskom rječništvu i književnosti. U južnoj Srbiji, u Makedoniji i Bugarskoj gotovo nema hidronimijskih odraza. Lj. Stankovska (1978: 77) za makedonsko područje pronalazi samo jednu potvrdu imena *Vrelo*, te po jednu *Vratok* i *Vrutok*, dok hidronimijski apelativ *vrulja* uopće ne navodi među nazivima za vrelišta. U hidronimiji Srbije i Makedonije znatno su rasprostranjeniji refleksi istoznačnice *izvor*.⁸ U Srbiji se bilježi 20-ak tekućica tipa *Izvor*, *Izvorac*, *Izvoračka*, *Izvorište*, *Izvorska* i sl. (usp. Pavlović 1996), a mikrohidronimijski su odrazi, koje autorica uopće ne navodi, još znatno brojniji. U Makedoniji je Lj. Stankovska samo za vrelišta navela dvadesetak imena, od temeljnoga *Izvor*, do izvedenica tipa *Izvorine*, *Izvorja* *Izvornica*, *Izvornik* i tipične makedonske tvorbe *Izvorče*, *Izvorčeto* i sl. (Stankovska 1978: 77). Sličnih tvorbi u Hrvatskoj nema, ali se u apelativnoj uporabi javljaju izvedenice *izvorac*, *izvorčić*, *izviralo* 'vrutak, izvorište s više izvora na dnu'; *izvorište* 'izvor i mjesto oko njega' i sl. Kao svojevrsni poluhidronimi katkad se bilježe imena tipa *Izvor Kupe* (potok), *Izvor Rečine* (potok, Rijeka), *Izvor Neretve* i sl., no to su recentne, učene tvorbe u kojima se zapravo radi o opisu sadržaja a ne o pravom hidronimu. Isto vrijedi i za *Sumporni izvor* (vrelo kod Zagreba). Od istoga glagola **vreti* tvori se apelativ *zvir* koji u apelativnoj uporabi danas nije toliko prisutan, ali su od njega tvoreni mnogobrojni hidronimi i to ravnomjerno na čitavome hrvatskom području.

⁸ Iako većina obrađene građe to potkrepljuje, podatci koje je sakupio N. Bogdanović za zemljopisno nazivlje svrljiškog kraja kod Knjaževca u istočnoj Srbiji donose sasvim drugačije brojke. On je naime na tom području zabilježio 12 toponima *Vrelo* i samo jedan *Izvor*. S druge strane, u mjestu Kolo, južno od Banja Luke, u kratkom navođenju imena voda bilježi se 10 imena s apelativom *vrelo*: *Crno vrelo*, *Dobro vrelo*, *Donja vrela*, *Donje vrelo*, *Ivanovića vrelo*, *Milino vrelo*, *Mitrovića vrelo*, *Ovčino vrelo*, *Slatko vrelo*, *Vrelo* i samo jedan izvor: *Grabovača izvor*. Zanimljivo je također da u povijesnoj toponimijskoj građi iz 14. i 15. st. (usp. prethodnu bilješku) sa šireg zadarskog područja nema hidronimnih odraza apelativa *vrelo* (naravno nema niti *izvor*), ali se bilježe *vrutak* i *vruljica*.

Mikrohidronimijski odrazi apelativa *vrulja* vrlo su brojni na hrvatskom području, osobito po otocima i u Istri, što je logično jer se *vrulje* u prvom redu odnose na podzemna vrela krške vode u moru. Nastaju tako da se tokovi podzemnih voda, kojima je podrijetlo uglavnom u udaljenim krškim područjima, sifonski podižu i izbijaju na površinu.

Od ostalih obrađivanih naziva za vrelišta slavenskoga podrijetla samo nekolicina ima hidronimijske odraze na čitavome hrvatskom području. U prvom redu tu treba izdvojiti hidronime od apelativa *studenac*, kojih je ipak najviše na otocima i u priobalju, a u unutrašnjosti brojnije toponimijske potvrde sežu do Like i Gorskog kotara. Distribucija toga apelativa nadopunjuje se u sjevernoj Hrvatskoj toponimijskim odrazima apelativa *zdenac*. Među općehrvatskima je svakako i vodna imenica *slatina*, iako se većina od nje tvorenihi hidronima ne odnosi na vrela već na neke druge referente, a i refleksi apelativa *stupal* relativno su pravilno raspoređeni po hrvatskim regijama. Osobito je zanimljiva hidronimijska rasprostranjenost apelativa *ubal* na prostoru južnoslavenskih jezika. Najviše toponimijskih potvrda ima na makedonskom području, a unutar Hrvatske ograničuju se na otoke i priobalje, dok ih na sjeveru i u Sloveniji gotovo nema. Iako hidronimi tvoreni od te vodne imenice svojim brojem svjedoče da se u trenutku njihova nastajanja radilo o leksemu koji je na širokome prostoru tada funkcionirao kao opća imenica za oznaku vrelišta, apelativna je uporaba danas u hrvatskom veoma ograničena.

Raspored hidronimnih odraza vodnih imenica neslavenskoga podrijetla pokazuje znatno predvidljiviji raspored.⁹ Najbrojniji su odrazi od leksema *bunar* i jedino se za njih može uočiti distribucija na gotovo čitavome hrvatskom prostoru što nema osobite važnosti za jezično povijesna istraživanja jer se uglavnom radi o recentnim tvorbama za koje nema potvrda u pisanim povijesnim vrelima. Od ostalih tvorbi turskoga podrijetla jedino hidronimi nastali od apelativa *česma* imaju nešto znatniju distribuciju, a ujedno, jedino su ta dva apelativa dio općehrvatskoga leksičkoga fonda.

Od naziva romanskoga podrijetla niti jedan ne pripada općehrvatskome leksiku. Apelativ *fontana* rabi se ne kao oznaka za vrelište već u modernome značenju vodoskoka ili oblikovana zdenca. Najrasprostranjeniji su likovi od lat. *puteus*, a starije usvojenice *puč*, *pučul* u dijelovima Istre funkcioniraju kao opći nazivi za vrelo, *studenac* kao i mlađi likovi *pocal* ili *bucal* na nekim srednjedalmatinskim

⁹ Na hrvatskom području ne treba tako očekivati toponimijskih odraza vodnih imenica albanskoga podrijetla kao što je to slučaj u južnoj Srbiji i Makedoniji gdje se primjerice javljaju hidronimi od apelativa *kroj* < alb. *kroi* i 'vrelo' i *mburina* < alb. *burim* oba u značenju 'vrelo' i sl., a i broj turskih posuđenica znatno je veći.

otocima. *Šipnata* je dalmatska usvojenica za čiju apelativnu uporabu nema potvrda, ali su hidronimijski odrazi izrazito brojni na ograničenom prostoru, u prvom redu zadarskoga otočja. Odrazi apelativa *banj/banja* i *boljun* vrlo su ograničena dosega.

Konačno, ono što hrvatsko nazivlje za vrelišta izdvaja u okružju ostalih slavenskih jezika jest skupina hidronimijskih apelativa kojima se označavaju vrela kraj mora i u moru. To je nazivlje raznovrsno i po svome podrijetlu i po motivacijskim poticajima, a najčešće se javljaju: *bočata/brakična voda* 'slankasto vrelo uz more nastalo miješanjem slatke i morske vode', *boljun/bujon* 'podmorsko vrelo', *slatina/solina* 'slankasto vrelo uz more', *šepurina* 'isto', *šipnata/čifnata/čihnata* 'isto', *vir* 'kovitlac u moru nastao zbog podvodne vrulje', *vrelo/vrilo* 'vrelo uz morsku obalu', *vrtlog* 'kovitlac u moru nastao zbog podvodnoga vrela', *vručak/vrutak* 'vrelo u moru', *vrulja/vruja* 'temeljni apelativ za vrelo u moru'.

Uz vrelišta se osnivaju naselja kojima je voda uvjet za nastanak i opstanak. U krškim, bezvodnim područjima svako vrelište ima posebnu važnost i nazivi koji ih obilježuju vrlo se rano hidronimiziraju. Hidronimne metafore i onomatopejska imena iskazuju opću etiološku motiviranost i originalne hrvatske tvorbe. Hidronimi i hidronimijske imenice oblikovani su dijalekatnim obilježjima (*vrilo/vrèlo*, *vrulja/vruja*, *zdenec/zdenac* i sl.). Kad se vežu uz objekte koji su nepomičljivi, oni su važni svjedoci u kompliciranim migracijama i svjedoče o starijoj dijalekatnoj slici koju suvremena građa više ne potvrđuje. Aloglotski elementi nose važne fonetske pokazatelje za simbiozu areala s nehrvatskim etnijama. Njihove pojave pomažu obilježiti vrijeme prvotnih dodira i po tomu su prvi spomenici hrvatskoga protega i hrvatske prisutnosti u dotičnome prostoru.

Očito je stoga da se prema arealnoj rasprostranjenosti pojedinih apelativa i od njih tvorenih imena mogu izlučivati i dalekosežni zaključci o primarnim migracijama južnoslavenskih plemena, odnosno o smjerovima njihove doseobe na područje jugoistočne Europe. Iako je nemoguće iscrtati precizne linije razgraničenja među pojedinim jezičnim sustavima na temelju rasprostranjenosti nekolicine vodnih imenica, ipak, na temelju analize njihove čestotnosti može se doći do nekih zaključaka o prvotnoj distribuciji, i uočiti da raspored arealne rasprostranjenosti nije podudaran slici koju pružaju izoglose na dijalekatnim zemljovidima.

Namjera ovoga rada nije bila da pruži cjelovit prikaz svih hidronima na hrvatskome području koji se odnose na vrelišta, već samo onoga dijela iz te skupine imena koji je motiviran vodnim imenicama. Iako je to najbrojnija, i za jezičnopovijesna istraživanja najrelevantnija skupina, cjelovit bi prikaz imena vrelišta morao uključiti i mnogobrojne hidronime fitonimnog, antroponimnog ili jednostavno nejasnoga postanja.

LITERATURA I IZVORI

- ARj — *Rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika*. JAZU, Zagreb, 1880–1976.
- Belostenec, J. [Bélloszténecz, Joannis] : *Gazophylacium*. [pretisak, Liber, Zagreb 1972].
- Bezljaj, France 1956: *Slovenska vodna imena*, SANU, I. del (A-L), Ljubljana.
- Bezljaj, France 1961: *Slovenska vodna imena*, SANU, II. del (M-Ž), Ljubljana.
- Bezljaj, France 1976: Slovansko *ir̥jъ, *vyr̥jъ in sorodno. *Onomastica Jugoslavica* 6, Zagreb, 57-70.
- Bezljaj ES — *Etimološki slovar slovenskega jezika*. I (A-J/1976); II (K-O/ 1982); III (P-S/1995); SAZU, Ljubljana 1976-1995.
- Bogdanović, Nedeljko 1982: Geografska imena u svrljiškom kraju. *Onomastica Jugoslavica* 10, Zagreb, 285-292.
- Brozović Rončević, Dunja 1995: Iz istarske hidronimije. *Folia onomastica Croatica* 4, Zagreb, 19-30.
- Brozović Rončević, Dunja 1997: Važnost hidronimije za proučavanje slavenske etnogeneze. *Filologija* 29, Zagreb, 1-24.
- CD, *Codex Diplomaticus* II–XVI.
- Ćupić, Drago 1982: Hidronimija sliva Zete. *Onomastica Jugoslavica* 9, Zagreb, 23-36.
- Dalmacija, Stevo 1982: Geografski apelativi u mikrotoponimiji Knešpolja. *Onomastica Jugoslavica* 10, Zagreb, 293-300.
- Dickenmann, Ernst 1966: *Studien zur Hydronymie des Savesystems*, Band I–II; Heidelberg.
- ESSJ — *Etimologičeskij slovar slavjanskih jazykov*, Moskva 1974–1995–; Ur. O. N. Trubačev.
- Filipi, Amos Rube 1984: Hidronimija zadarskih otoka. *Onomastica Jugoslavica* 11, Zagreb, 111-154.
- Finka, Božidar 1981: Hidronimi u obalnoj toponimiji zadarsko-šibenskog područja. *Zbornik referatov, Četrta jugoslovanska onomastična konferenca*, Ljubljana, 67-76.
- Gilić, Stanislav 1988: Ričina i hidronimija njenog sliva. *Grobnički zbornik*, 1, Rijeka, 49-70.
- Ivanova, Olga 1981: Hidronimite po slivot na Bregalnica (semantičko-strukturni karakteristikimi). *Zbornik referatov, Četrta jugoslovanska onomastična konferenca*, Ljubljana, 89-99.
- Kovačec, August 1998: *Istrorumunjsko-hrvatski rječnik (s gramatikom i tekstovima)*. Pula, 1998.
- Kovačević, Slobodan 1939: Prilog geografskoj terminologiji. *Naš jezik* 6, Beograd, 114-125.

- KRj — *Rječnik kajkavskoga književnog jezika*, I–VII, [JAZU] HAZU, Zagreb.
- Lukenda, Marko 1984: *Zemljopisna nomenklatura u srednjovjekovnoj toponimiji Turopolja. Kaj 17/3*, Zagreb, 55-63.
- Mažuranić, Vladimir 1975: *Prinosi za hrvatski pravno-povjestni rječnik*, I i II: Izd. JAZU, Zagreb 1908-1922 [pretisak Informator, Zagreb].
- Mihajlović, Velimir 1970: *Prilog rečniku srpskohrvatskih geografskih termina. Prilozi proučavanju jezika 6*, Novi Sad, 153-181.
- Nedeljkov, Ljiljana 1994: *Hidronimijski apelativi u toponimiji jugoistočne Srbije. Govori prizrensko-timočke oblasti i susednih dijalekata*, Niš, 359-376.
- Nitsche, Peter 1964: *Geographische Terminologie des Polnischen*. Slavistische Forschungen 4, Böhlau Verlag, Köln-Graz, 339 str.
- Pavlović, Zvezdana 1994: *Hidronimi sistem sliva Južne Morave*. Izd. Institut za srpski jezik SANU, n.s. knj. 10, Beograd, 208 str.
- Pavlović, Zvezdana 1996: *Hidronimi Srbije*. Izd. Institut za srpski jezik SANU, Beograd.
- Penavin, Olga 1987: *Nekoliko misli o zajedničkim imenicama koje učestvuju u formiranju geografskih imena. Zbornik šeste jugoslovenske onomastičke konferencije*, Beograd, 147-153.
- Pižurica, Mato 1980: *Prilog Rovinskog srpskohrvatskoj geografskoj terminologiji. Vtora jugoslovenska onomastička konferencija*, MANU, Skopje, 245-286.
- Polák, Václav 1975: *Considérations sur la toponymie balkanique. Onomastica Jugoslavica 5*, Zagreb 1975, 43-51.
- Roglić, Josip 1974: *Prilog hrvatskoj krškoj terminologiji. Krš Jugoslavije 9/1*, JAZU, 72 str. + table i slike.
- RSANU 1959 – *Rečnik srpskohrvatskog književnog i narodnog jezika*, Institut za srpskohrvatski jezik, SANU, Beograd.
- Schütz, Joseph 1957: *Die geographische Terminologie des serbokroatischen*. Deutsche Akademie der Wissenschaften zu Berlin. Veröffentlichungen des Instituts für Slawistik. Herausgegeben von H. H. Bielfeld. Nr. 10. Berlin Akademie Verlag.
- Sekereš, Stjepan 1974: *Slavonska vodna imena. Zbornik za filologiju i lingvistiku*, 17/1, Novi Sad, 193-205.
- Skok, Petar 1950: *Prilozi k ispitivanju srpsko-hrvatskih imena mjesta. Rad JAZU 224*, Zagreb, 98-167.
- Skok, Petar 1950: *Slavenstvo i romanstvo na jadranskim otocima*, Zagreb.
- Skok ER *Etimologijski rječnik hrvatskoga ili srpskoga jezika I-IV*. JAZU, Zagreb 1971–1974.
- Skračić, Vladimir 1987: *Toponimija kornatskog otočja. Onomastica jugoslavica 12*, Zagreb, 17-218.

- Skračić, Vladimir 1996: *Toponimija vanjskog i srednjeg niza zadarskih otoka*. Književni krug - Matica hrvatska Zadar, Split.
- Snoj, Marko 1997: *Slovenski etimološki slovar*. Mladinska knjiga, Ljubljana.
- SPS 1974– *Słownik prasłowiański*. PAN, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.
- Stankovska, Ljubica 1975: Turskata geografska nomenklatura vo makedonskata toponimija. *Makedonski jazik* 26, Skopje, 191-192.
- Stankovska, Ljubica 1978: Semantičkite modeli na makedonskata mikrohidronimisko-geografska leksika za izvorite. *Onomastica Jugoslavica* 7, Zagreb, 75-81.
- Šimunović, Petar 1972: *Toponimija otoka Brača*. Supetar.
- Šimunović, Petar 1981: Hidronimijski apelativi u hidronimima, *Zbornik referatov, Četrta jugoslovanska onomastična konferenca*, Ljubljana, 187-198.
- Šimunović, Petar 1986: *Istočnojadranska toponimija*, Logos, Split.
- Šmilauer, Vladimír 1964: *Příručka slovanské toponomastiky II*, Praha.
- Šmilauer, Vladimír 1970: *Příručka slovanské toponomastiky / Handbuch der slawischen Toponomastik*. Československá akademie věd, Praha.
- Škaljić, Abdulah 1965: *Turcizmi u srpskohrvatskom jeziku*. Sarajevo.
- Šojat, Antun 1976: Geografski termini u toponimiji kajkavskoga područja. *Prva jugoslovenska onomastična konferencija*, CANU, Titograd, 201-211.
- Šojat, Antun 1982: Geografski termini u toponimiji riječko-goranske regije. *Onomastica Jugoslavica* 10, Zagreb, 351-357.
- Štambuk, Nives 1994: *Vode Dalmacije*. Split.
- Štambuk, Nives 1998: *Vode Donje Neretve*, Split.
- Tolstoj, N.I. 1969: *Slavjanskaja geografičeskaja terminologija* (semasiologičeskie etjudy). Moskva, 262 str.
- Udolph, Jürgen 1979: *Studien zu slavischen Gewässernamen und Gewässerbezeichnungen*. Ein Beitrag zur Frage nach der Urheimat der Slaven. U: Beiträge zur Namenforschung. N. F. Beiheft 17, Heidelberg.
- Vajs, Nada 1982-83: Topografski apelativi romanskog podrijetla u toponimiji istočnog Jadrana. *Filologija* 11, Zagreb, 297-328.
- Vode Hrvatske* 1992: Monografija o vodama i vodoprivredi Republike Hrvatske, grupa autora, urednik Jovan Bolić, Zagreb.
- Vujičić, Dragomir 1969: Topografski apelativi Zubaca u Hercegovini. *Onomastica Jugoslavica* 1, 89-104.
- Wippel, Georg 1957: *Die geographischen Appellativa im Serbokroatischen*, Dissertation, Berlin. [neobjavljeno].
- Wippel, Johanna 1963: *Die geographischen Namen aus Turopolje (eine sprachwissenschaftliche untersuchung)*, Berlin 1963. [neobjavljeno].

Names of springs and wells in Croatia

Summary

Names of springs and wells in Croatia, together with terms used for this group of geographical objects are one of the most interesting parts of Croatian toponymastics. This semantic group displays rich possibilities of name-forming incentives and motives which are manifested in the great lexical diversity and specific areal diffusion of individual appellatives and names derived from them. This group is of a special interest for the study of interlinguistic and interdialectal relations not only in the South Slavic area as a whole, but also on the wider Slavic territory. It should be pointed out that Croatian terms bring together not only Slavic linguistic heritage but also substratic and adstratic lexical layers, which is especially prominent in Croatian border regions. This unique position within the group of Slavic languages is clearly reflected in the fact that only Croatian has several terms for submarine springs, some of which are adaptations of primary alloglotic lexems.

The author examines etymologically almost 80 geographical terms for springs and wells trying to determine their diachronic background and distribution on historic Croatian territory. The paper presents a well-documented survey of Croatian hydronymy, providing information on the structure and semantics of the relevant toponyms.